

دهسته‌لات و پښگیریکرن د زمانی دادگه‌هاند

جیمن نظام‌الدین محمود و عبدالسلام نجم‌الدین عبدالله
پشکا زمانی کوردی، کولیژا په‌روه‌ردا بنیات، زانکویا دهوک، هه‌ریم کوردستان-عیراق
پشکا زمانی کوردی، فه‌کولتیا زانستین مروڤایه‌تی، زانکویا زاخو، هه‌ریم کوردستان-عیراق

((میژوویا وه‌رگرتنا فه‌کولینی: 4 چریا نیکی، 2022، میژوویا ره‌زامه‌ندی به‌لافکرینی 9 چریا دووی، 2022))

پوخته

زمان وه‌ک ره‌گه‌زه‌کی سهره‌کی د کاروبارین یاسایی و دادگه‌هیدا دهینه دانان، چونکی بیه‌مایه‌کی سهره‌کییه د پښکھاتنا ټیکست و مادین یاسایی و به‌لگه‌نامه و که‌یسین دادگه‌هی و چاره‌سهریا واندا، له‌ورا پښقییه تاییه‌تمه‌ندی و ئه‌رک و جوړین زمانی دادگه‌هی بهینه ده‌ستینشانکرن ب مه‌به‌ستا وی چه‌ندی کو زمانی دادگه‌هی زمانه‌کی زانستییه و ژلایی بکاره‌بهر و بوارین بکارینینائی و نارمانجین وین چافه‌ریکری ژ زمانی ناسایی دهینه جوداکرن. زمانی دادگه‌هان په‌یوه‌ندییه‌کا موکم ب دهسته‌لاتی و کاروبارین وی و پاراستنا به‌رزه‌وه‌ندیین وینغه هه‌یه، کو ئه‌ف زمانه د خزمه‌تا دهسته‌لاتا گشتیدا کار دکه‌ت، و هه‌می یاسا ژ لایی دهسته‌لاتا گشتیغه دهینه بجه‌ئینان، نانکو یاسا و دهسته‌لات پښکفه دهینه گریدان، چونکی ټیک ژ تاییه‌تمه‌ندیین دارشتنا یاسایان پښقییه سیاستا یاسادانائی (تشریح) ل گه‌ل سیاستا گشتییا وه‌لاتی ریک بکه‌فیت، و ب ئه‌فی چه‌ندی سایه‌تا گشتییا ده‌ساته‌لاتی نه‌شیت به‌ینه جیه‌چیکرن ئه‌گه‌ر دناف یاسایه‌کیدا نه‌هینه دین. زمانی دادگه‌هان زمانی جیه‌چیکرنییه، هه‌ر ده‌می ل ده‌ستور و یاسا و سیسته‌می سیاسی و جفاکی و ئابوری وه‌لاتیدا هاته بکارینان، ټیکسه‌ر ژ لایی جه‌ین په‌یوه‌ندیارقه دهینه جیه‌چیکرن، و ئه‌فه‌یه زمانی دادگه‌هان دکه‌ته زمانی دهسته‌لات و پایه‌ندکرن و سه‌روه‌ری. ئه‌ف فه‌کولینه ژلی پښه‌کی و نه‌جامان، پښک دهیت ژ بابه‌تین (کاریکه‌ریا زمانی ل ناف دادگه‌هان، زمانی دادگه‌هان ژ لایی تاییه‌تمه‌ندی و ئه‌رک و جوړین وینغه، زمانی دادگه‌هان و دهسته‌لات، و دهسته‌لات د زمانی دادگه‌هاندا)، ل دوماهیی کورتییا فه‌کولینی ب زمانی عه‌ره‌بی و ټنگلیزی هاتییه نفیسین .

په‌غین کیلی: زمان، دادگه‌ه، دهسته‌لات، پښگیریکرن، یاسا، بجه‌ئینان...هتد.

پښه‌کی

فه‌کولینه وه‌کو ژنده‌ره‌کی ژور باش و مفاداره بو قوتابین کورد ب گشتی و قوتابین یاسایی ب تاییه‌تی(نه‌خاسمه ئه‌وپن ب کوردی خواندین) کو زانباریان ژئ وه‌رگرن د دیفچوون و فه‌کولینا زمانی یاساییدا.

4-ناریشه و پرسپارین فه‌کولینی: دبیت ناریشا سهره‌کییا فه‌کولینی ب دهسته‌که‌فتنا ژنده‌رین کوردی بوون ل سه‌ر بابه‌ت و که‌ره‌ستین یاسایی، و تا نوکه ل زوره‌بیا دادگه‌هین هه‌ریم هه‌می که‌یسین دادگه‌هی و که‌ره‌ستین یاسایین پشت به‌ستن ل سه‌ر دهیته کرن د چاره‌سه‌رکنا کپشه و بریارداژین دادگه‌هیدا ب زمانی عه‌ره‌بی دهینه نفیسین و نه‌هاتینه کوردیکرن. گرنگترین پرسپارین فه‌کولینی پښک دهین ژ:-

1- رولئی زمانی د پښکھاتنا مادین یاسایی و ټیکست و به‌لگه‌نامه و که‌یسین دادگه‌هیدا چییه؟
ب- چ په‌یوه‌ندی دناقه‌را زمانی یاسایی و زمانی دادگه‌هاندا هه‌یه؟

ج- تاییه‌تمه‌ندی و ئه‌رک و جوړین زمانی دادگه‌هان چنه؟

د- رولئی یاسایی د ریفه‌رنا کاروبارین سیاسی و ئابوری و جفاکی و ده‌روونیدا چییه؟

1-ناف و نیشانی فه‌کولینی: ئه‌ف فه‌کولینه ل ژر ناف و نیشانی (دهسته‌لات و پښگیریکرن د زمانی دادگه‌هاندا) هاتییه نه‌جامان، کو رولئی زمانی یاسایی و دادگه‌هان د ریفه‌برن و چالاکین جفاکیدا دیار دکه‌ت.

2-سنور و ریبازا فه‌کولینی: ب شپوه‌یه‌کی گشتی فه‌کولین ل دوپف ریبازا وه‌سفی - شروفه‌کاری و دناف سنورئ زمانقانییا جفاکی - پراگماتیکی هاتییه نه‌جامان. زوره‌بیا نموونین فه‌کولینی ژ مادین یاسایی و به‌لگه‌نامه و که‌یسین دادگه‌هی، زنده‌باری ئاخفتین تاوانبار و دیده‌فان و...هتد هاتینه وه‌رگرتن.

3-گرنکیا فه‌کولینی: هه‌لیه‌ت هه‌ر فه‌کولینه‌ک ل سه‌ر زمان و ئاخفتنا کوردی به‌ینه نه‌جامان، دبیته ئه‌گه‌ری زه‌نگینکرن و پښشفه‌چوونا زمانی کوردی. دبیت تا نوکه فه‌کولینه‌ک سه‌باره‌ت زمانی یاسایی و تاییه‌تمه‌ندی و ئه‌رک و جوړین وی زنده‌باری دیارکنا رولئی وی د جیه‌چیکرن و ریفه‌برنا کارو بارین جفاکیدا ب زمانی کوردی - شپوه‌زاری بادینی - نه‌هاتیبته کرن، ئه‌ف

زمانغانیا دادوه‌ری. ئەف زانسته تیکه‌لییا دناقبه‌را زمانى و یاساییدا پینشکیش دکهت و خالیڤ هاوبه‌ش دناقبه‌را واندا دیار دکهت.

دهمى زمانه‌ك دهیته ده‌ستنیشانكرن وه‌ك زمانى دان و ستاندنى دناف وه‌لاته‌كیدا، واته ئەو زمان ده‌سته‌لانا خو ل سهر ههمى بواریڤ ژيانا چكاكى و ئەده‌بى و یاسایى و پيشه‌سازى و بازرگانى و ههر بواره‌كى دیتر دسه‌پینیت، چونكى ناسناما ههر ملله‌ته‌كى پیندقى ب بالیوزه‌كیه كو ده‌ریڤینى ژك بكهت. د قى بواریدا زمانى یاسایى به‌رزترین ئاستى زمانى دان و ستاندنیه، چونكى زمانى یاسایى لایه‌نه‌كى ئەكادیمی هه‌یه كو ب فه‌كولینین ئەكادیمین یاسایقه دهیته گریدان، و لایه‌نه‌كى دى هه‌یه كو ب یاسا و سیسته‌م و هه‌لكه‌فت و ڤینكه‌فتن و گریبه‌ستانقه دهیته گریدان، ب ئارمانجا ده‌ستنیشانكرنا كومه‌له‌كا پینگریكرنان و قه‌ده‌غه‌كرنان. هه‌روه‌سا زمانى دان و ستاندنى په‌یوه‌ندیه‌كا راسته‌وخو ب زمانى دادگه‌هانقه هه‌یه كو پینك دهیته ژ زمانى ئەوان بریارین ژ لایى دادگه‌هیه‌قه دهیته ده‌ریڤینستن و زمانى كیشه‌بیان و ڤاپورین یاسایى و نفیسارین ڤاریزه‌ران وه‌تد. ب قى شیوه‌ی په‌یوه‌ندیه‌كا موكم دناقبه‌را زمانى و یاساییدا هه‌یه، چونكى زمان ئەو چارچوو‌قه‌یه ئەوئ بریارین دادگه‌هئ دنافدا دهیته دارشتن. (سعید احمد بیومی: 2010: 84). هیچ گومانه‌ك تیدا نینه ئەگه‌ر بیژین كو هویرترین جه دشاندا‌بیت یاسایڤ زانستى و اتاسازی و تیگه‌هین وئ تیدا بهینه بجهئینان زانستى یاساییه، چونكى په‌هه‌ندین بریادانى دنافدا، ئامازه‌كرین جودا ژ گوتن و كریاران ب خو‌قه دگریت. ئەگه‌ر زانستى و اتاسازی دناف زمانغانیدا پشت به‌ستنى ل سهر ڤامانین په‌یف و رسته و گوتنان بكهت، زانستى یاسایى ئەفئ هه‌مى دکهت، زیده‌بارى به‌رچاف وه‌رگرنا ئامازه‌بیڤ رویدان، و هه‌لو‌بست، و كریار، و په‌یوه‌ندیان، و دبیته ئەگه‌ر كو ئەف چه‌نده ههمى كاریتكرنه‌كا ئەزینى، یان نه‌زینى ل سهر بریاردانى بكهت. (سمیر شریف: 2008: 493).

- زمانى دادگه‌هان (Legal Language):

ده‌باره‌ی زمانى یاسایى بیڤ و بوچوو‌پین حیاواز هه‌نه. د قى بواریدا هنده‌ك زانا وه‌ك تیگه‌هه‌كى گشتى دده‌نه نیاسین، كو زمانى (په‌رله‌مانى، دادوه‌ریڤ، و كاریگریڤ و داب و نه‌ریتان، هتد) ب خو‌قه دگریت. هنده‌كین دیتر ب زمانى جیه‌جیكرنا ریساڤین یاسایقه گریده‌ن ده‌مى ئامازه‌ی ب زمانى یاسایى دكه‌ن، كو د قى بواریدا (روبلوسكى - Wroblewski) - دیڤژیت: - زمانى یاسایى، ئەو زمانه ئەوئ ب ڤینكا وى یاسا دهیته وه‌سفكرن و بجهئینان، و ب قى چه‌ندى ژ زمانى دادگه‌هان و زمانى دادبیینى (مرافعات) دهیته جوداكرن. (Wroblewski: 1988: 15). هه‌روه‌سا (سوریو - Sourieux) و (لورا - Lerat) زمانى

ه- ئایا ده‌سته‌لانا گشتى ڤوله‌ك هه‌یه د جیه‌جیكرنا یاسایاندا؟

و- ئایا سیاسه‌نا گشتیا ده‌سته‌لانى كاریتكرنى ل سهر یاسا‌دارشتنى دکهت یان نه، و چه‌وا؟
س- ڤولی زمانى دادگه‌هان د راگه‌هاندنا سیاسه‌ت و شه‌نگسته و ریساڤین گشتین وه‌لانیدا جیه‌ه؟

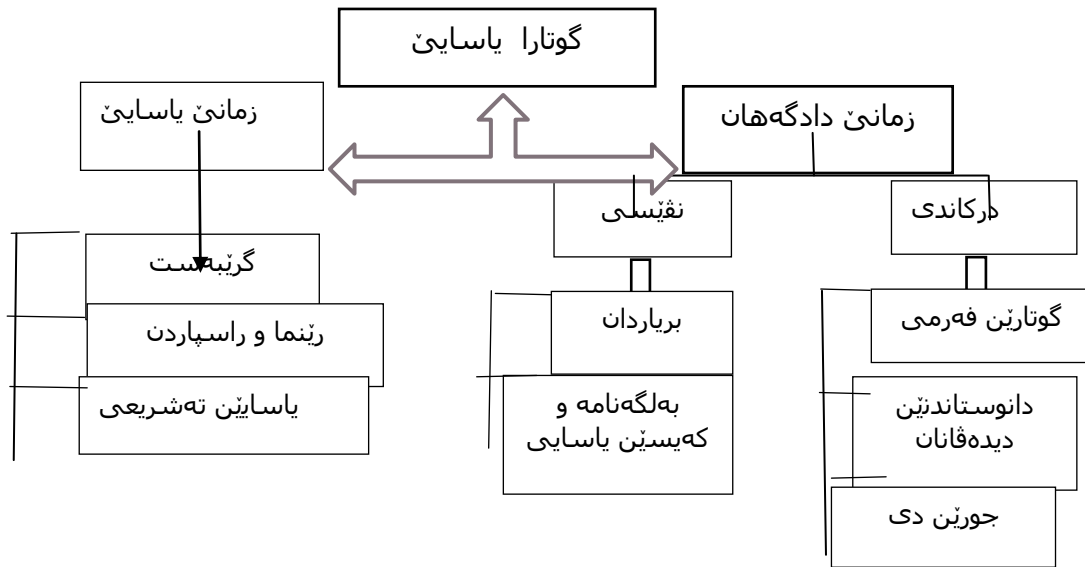
ه- **ناقه‌روكا فه‌كولینى:** ب شیوه‌یه‌كى گشتى فه‌كولین چه‌ندین باه‌تان ب خو‌فه دگریت، كو باه‌تین (زمان و كاریگه‌رییا وى دناف یاساییدا، زمانى دادگه‌هان، تابه‌تمه‌ندیڤ زمانى دادگه‌هان، ئەركین زمانى دادگه‌هان، جوړین زمانى دادگه‌هان، زمانى دادگه‌هان و ده‌سته‌لات، ده‌سته‌لات د زمانى دادگه‌هاندا).

- زمان و كاریگه‌رییا وى دناف یاساییدا:

ب شیوه‌یه‌كى گشتى زمان ڤوله‌كى هه‌ره گرنك د ژيانا ملله‌تاندا دبیینت، كو ده‌ستووڤ ئەوئ دبیته مه‌زترین یاسا وه‌لاتى، زمانى وه‌لاتى و ملله‌تى ب خو‌فه دگریت و ل سهر وى زمانى دهیته دارشتن. ههر ژ سهر ده‌مین كه‌فتار، مرو‌فان هه‌ولدايه ململانه و هه‌فرکین سهر كه‌فتنى ل گه‌ل ئینك بكاربیین ژبو ب ده‌ستقه‌ئینانا ههر تشته‌كى، ژبه‌ر نه‌وى هوكارى زكماكىڤ گریداى ب سروشتى مرو‌فیه ل سهر ب ده‌ستقه‌ئینانى، یان ژ ده‌ستدانى، و ل ڤیری شه‌ره‌ده‌ف و كه‌رب و كینى و ژینك دویركه‌فتن دناقبه‌را واندا زیده‌بو‌یه ژبه‌ر چه‌ند ئەگه‌ره‌كان، كو دبیت ئینك ژ وان كه‌سه‌ك ل گه‌ل ده‌پندارى خو ب شهر چوو‌بیت، یان كه‌سه‌كى هه‌ولدا‌بیت مافى كه‌سه‌كى دیتر بخوت، یان كه‌سه‌كى ڤیابیت زورداریى بكه‌ت و ب هه‌ر ڤینكه‌كا هه‌بیت كه‌ساڤین ده‌ورو‌به‌رى خو ب ئیشینیت، یان هتد، ل ڤیری پینداو‌یستیا پینكه‌ه ژيانى، به‌رى وان دایه‌راستى و وه‌كه‌فه‌قى و دادپه‌روه‌ریڤ ب ڤینكا بجهئینانا ئەوان بریارین دهیته دان ژبو چاره‌سه‌رییا تیكچوو‌پین دناقبه‌را واندا هه‌ین، و به‌لافكرنا دادپه‌روه‌ریڤ و په‌كسانى و ده‌ستنیشانكرنا ئەرك و مافین ههر كه‌سه‌كى دناف چكاكیدا. ئەف بریاردانه‌زى ب ڤینكا یاسا و زانستى یاسایى په‌یدا‌بو‌یه. د قى بواریدا ئەركى دادوه‌رى چاره‌سه‌رییا كیشه‌بیڤ تیكچوو‌یه دناقبه‌را مرو‌فاندا. (مجد اقبال: 2009: 665 - 666). ئانكو نابیت ههر كه‌سه‌كى هه‌بیت ببیته دادوه‌ر و یاسایان ل سهر خه‌لكى ب سه‌پینیت، به‌لكو پیندقیه كه‌سه‌كى شاره‌زاییت د بواری یاسایى و شه‌ریعه‌تى ئیسلامیدا و شیایڤین جیه‌جیكرنا بریارین یاسایى هه‌بن ب ڤینكا به‌لگه‌یین به‌رده‌ست ژ زمانى ناخفتنى (دانیدانان) و نفیسینى (نفیسار و به‌رگرییا ڤاریزه‌ران) و هتد. ژ قى چه‌ندى بو مه‌ دیار دبیت كو زمانى ڤوله‌كى مه‌زن د بواری یاسایى و زانستى یاساییدا هه‌یه. و ژ ئەجامى ئەفئ په‌یوه‌ندیى زانسته‌كى نوى سهره‌لدايه ب نافی

تینگه‌هشتنی ژ لایئ که‌سازین ئاسایقه، و ده‌یرین و په‌یفین زور تابهت ب خوڤه دگریت، کو زوره‌ی جاران ب دریزکی و ئالوزی و بکارئینانا پیکهاته‌یین رسته‌سازیا نه‌ئاسایی دهینه نیاسین. (Sanford Schane: 2006: 5). نه‌گه‌ری قورسی و ئالوزیا نه‌قی زمانی فه‌دگه‌ریت بو وی چه‌ندی کو زمانه‌کی زانستییه، یان زمانه‌که خودان ئارمانجین تابه‌ته هه‌روه‌کو زمانی پزیشکی، یان زمانی هه‌ر زانست و پسپوره‌کی دی. (کورزون - Korzon) جوداهیی دنابه‌را زمانی دادگه‌هان (Legal Language) و زمانی یاسایی (Language of the Law) دا دکه‌ت، ب وی شپوه‌ی کو زمانی دادگه‌هان نه‌و زمانه‌ نه‌وی مروڤ بکارئینن ده‌می ل سه‌ر یاسایی دناخفن. وه‌کی بوچوون و بریارین دادوه‌ران و ستاڤین د یاساییدا کار دکه‌ن. به‌لی زمانی یاسایی پیک ده‌یت ژ وی زمانی، یان نه‌و شیوازی دناڤ به‌لگه‌نامه و که‌یسین یاساییدا ده‌یت بکارئینان. هه‌روه‌سا دیار دکه‌ت کو زمانی دادگه‌هان زمانه‌کی شروڤه‌کریه و د شیاندايه به‌یت هه‌سفکر و بکارئینان ده‌می دناڤ چارچووڤه‌کی به‌رفره‌دا ناخفن ل سه‌ر یاسایی ده‌یته کرن، به‌لی زمانی یاسایی ب تنی نه‌وی زمانی ب خوڤه دگریت، نه‌وی یاسا ژئ ده‌ینه دارشتن. هه‌روه‌سا نه‌قی شروڤه‌کرن و پولینکرنی ب ریکا نه‌قی نه‌خشتی ل خوارئ دیار دکه‌ت:-

یاسایی ب زمانی بجه‌ئینانی ده‌نه نیاسین. ئانکو هه‌ر ده‌می نه‌ف زمانه‌ هاته‌ گوتن، ب کریار ده‌یته بجه‌ئینان. د فی بواریدا بریارین دادگه‌هی ئیکسه‌ر ژ لایئ تیوریه‌ ده‌ینه بجه‌ئینان پشتی درکاندا وان ژ لایئ دادوه‌ریقه، ویاسایین ده‌ستووری ل ده‌می ده‌ریخستنا وان پیدڤیه به‌ینه بجه‌ئینان. (ایمان بن مجد: 2014: 109). ب شپوه‌یه‌کی گشتی زمانی یاسایی نه‌و زمانه نه‌وی د جه‌ئینانا یاسایاندا (تشریح) و بو ریقه‌برنا کار و بارین یاسایی - یاسایین دادبینی (مرافعات القانونیه) ده‌یته بکارئینان. (مجد اقبال: 2009: 674). ب شپوه‌یه‌کی دیتر زمان "ریکخه‌ر و جیه‌جیکاری تیکسته یاساکانه و هه‌ر له‌ ریگه‌ی نه‌میشه‌وه بونیاد ده‌نریت، به‌ واتابه‌کی تر پته‌وی بونیادنانی زمان له‌ تیکسته یاساکاندا پته‌وی بونیادی تیکسته‌کانیش ده‌هینیته‌وه ناوه‌وه، زمانی یاسای، که‌ مه‌به‌ست لینی (قسه بکه وه‌ک پارزهریک)، هه‌ر چه‌نده نه‌مه‌یه‌کجار به‌و شپوه‌ نه‌واو و پراویرییه جیه‌جینا‌یت، چونکه جیاوازی هه‌یه له‌ ئیوان زمانی ناخوتنی یاسایی و زمانی نویسی یاسایی". (ئاڤیستا که‌مال: 2015: 335 - 336). زمانی یاسایی دیارده‌کا زمانیا تابه‌ته کو ل دویف گه‌شه‌کرنا جفاکی گه‌شه‌کرنی ب خوڤه‌ دینیت و خودان سالوخته‌ین تابه‌ته د ده‌یرین و پیکهاتنا رستاندا. زیده‌باری نه‌قی چه‌ندی ب زمانه‌کی ئالوز و فه‌شارتی ده‌یته نیاسین، چونکی زمانه‌کی تابه‌ت و قورسه بو

د فی بواریدا فه‌کوله‌ر (تروسبورگ - Trosborg) دیار دکه‌ت کو زمانی یاسایی پشکه‌که ژ زمانی دادگه‌هان، نه‌وی زارافه‌کی گشتی و سه‌راپایی پیک دینیت و ل سه‌ر هه‌می بکاره‌ئینان زمانی دناڤ چارچووڤی یاساییدا ده‌یته دانان. ئانکو هه‌ر تخته‌کی په‌یوه‌ندی ب یاسایقه هه‌بیت ژ به‌لگه‌نامین یاسایی و گوتارین دادگه‌هی و

ب فی شپوه‌ی دبیت زمانی دادگه‌هان، زمانه‌کی درکاندی بیت وه‌کو گوتارین فه‌رمی و دانوستاندین دیده‌فانان و هتد، یان زمانه‌کی نڤیسی بیت وه‌کو بریاردانان و به‌لگه‌نامه‌یان، به‌لی زمانی یاسایی ب تنی دبیته زمانی گریه‌ستان و رینمایان و یاسایین جیه‌جیکری (تشریحی). (Kurzon: 1989: 147-162).

هه بوونا وي ل گه ل هه بوونا جفاكي پابه نديت. هه روه سا هه جفاكه پېدفي ب ياساييه داکو ب ريکخستنا نه وان په يوه نديين جياوازيين دنافه را تاكه كه سان و ده زگه هين جفاکيدا رابيت. ب في شيوه ي ياسا پتر ژ زماني وهك ديارده كا جفاكي دهپته نيشاندان. (نجاه سعدون و جمال بوتشاشه: 2017: 41).

بو نمونه: نيك ژ ياسايين گشتي دناف دادگه هاندا و ل سهر كه سپن جفاكي دهپته سه پاندن ديژيت: هه كه سي تاخفته كا كريت و نه روا بيژيته كه سه كي دي كو ژ بهايي وي كيم بكت، يان هه سپن وي بشكيتيت، بو ماوي زېده تر نه بيت ژ ساله كي دي هپته زيندانكرن، وب دانا پاره ي كو ژ (...). دينا ران زېده تر نه بيت دي هپته سزادان، يانژي نيك ژ نه فان هه ردوو سزا يان دي ل سهر هپته سه پاندن.

نهف ياسايه ناماژه ي ب ماوين مروفي و پيگفه ژيانا وي ل كه ل كه سپن ده روه ر دكت، و تاكه كه سپن جفاكي دپاريزيت ژ هه ر گفاشته كي و زورليكرنا كه سپن ده روه ر وي، نه وژي ب دياركرنا سزا يي زيندانكرني، يان پاره دانئ، يان هه ردوكان پيگفه ل دوخي پدفي.

2- زمانئ دادگه هان زمانه كي جبهه ديكره (Performative language)

ب شيوه په كي گشتي زمانئ دادگه هان سروشت و تايه تمه ندييا جبهه ديكرني ب خوځه دگريت. د في بواريدا تيورا كرياتين تاخفتني (speech acts) نه وا ژ لايئ (نوستن - Austin) يغه هاتيه دانان، و پاشي ژ لايئ (سپرل - Searl) يغه ناماژه پي هاتيه دان، ديار دكت كو تاخفتن ب تنئ په يغان ب خوځه ناگريت، بهلكو كرياتيزي ب خوځه دگريت، و هم ب تنئ په يغان بكارناينين داکو ده ريريني ژ نشتان بکهين، بهلكو هم بكاردينين داکو ب هندهك كرياتيزي رابين. د في بواريدا (Deborah Cao - ديورا كاو) ديار دكت كو دشيندايه نه جام و كارتېكرني ياسايي ب تنئ ب ريكا په يغان ب ده سته بهيت، هه روه كو نه دوخين ل دادگه هان په پيدا دين، كو رسته يا وه كي " برار هاته دان ب بي گونه هيا " ب تنئ برادانا بي گونه هيئ ب خوځه ناگريت، بهلكو چه ندين نه جام و كارتېكرني ياسايي ب چه دهپليت، و نه فويه ديبته نه گه ر كو زمانئ ياسايي زمانه كي جبهه ديكرني بيت، چونكي پيرابون و نه جامان ب جهدينييت. (Deborah Cao: 2007: 13). د في بواريدا (دانئ - Danet) ي تيورا (كرياتين تاخفتني) يا (سپرل - Searl) ي ل سهر تيکستين ياسايي پراکتیکرن، داکو كرياتين تاخفتنا ياسايي ب في شيوئ ل خوارئ پولين بكت:-

ا- كرياتين پيشكيشكرني (Representatives):- نهف كرياتره دبنه نه گه ر كو تاخفتنكره پيگيري ب راستگوييا نه وي كه يسي بكت، نه وا ده ريريني ژي دكت، يان زانياريه كا دروست ب سه پينيت.

په رتووكين ياسايي تاكو دگه هپته نه وان گه نكه شه يين ل دور ياسايي دهپنه پيكنيان ل ژير نافي زماني دادگه هان دهپته دانان. (Anna Trosborg: 1997: 20). زماني دادگه هان، هه ر تيکسته كي ياسايي، و شروفه كرنا وي، و نه و بريارين ژ دادگه هين پسيور، و دادبينئي (مرافعات) دهپنه ده رتيخستن، و فه كوليين ياسايين شروفه كري، و ميژووبي، و به اوردي ب خوځه دگريت. (سمير شريف: 2008: 520).

- تايه تمه نديين زمانئ دادگه هان:

تيکستين ياسايي ژ تيکستين ديتر وه كو تيکستين نه ده بي و زانستي و ... هتد، ناهپته جوداكرن، به لي تايه تمه ندييا وي نه وه كو ب ياسايغه دهپته گرېدان. د في بواريدا تيکستين دادگه هان ل دويغ جورين ياسايان و سيسته م و زېده رين جبهه جيكرنا ياسايان دهپته جوداكرن. ب في شيوه ي تيکستين دادگه هان دهپته نياسين كو پدفيه سي مه رجان ب خوځه بگريت:-

ا- پدفيه چاره سه ريبا كيشه په كي بكت كو ل ناف پولينه كا ياسايا دانايدا (القانون الوضعي) بهپته ديتن.

ب- پدفيه ژلايي پسيوره كي ياسايي، يان پيشه يا ياسايي هه بيت، يان نفيسه رهك بيت دشيندايت نهركي جيگر وي وه رگريت، بهپته ده رتيخستن.

ج- پدفيه وه رگرهك هه بيت كو سه ره ده ريني ل گه ل نه وي په يامي بكت وهك زانايه كي ياسايي، و ديت به ريرساتيا نه وان كارتېكرني ياسايين د په ياما ره سه نندا ههين، ب ستويي خوځه بگريت. (J. Pelage: 2007: 25). ب شيوه په كي گشتي زمانئ دادگه هان چه ند تايه تمه ندييه كان ب خوځه دگرن، ژ وانا:-

1- زمانئ دادگه هان زمانه كي پيغريه (Normative language):

زمانئ دادگه هان وهك زمانئ سه پاندنا نهرك و مافان دهپته دانان، و زمانه كي راپورتيه، چونكي نهركي سه ره كي ياسايي ريکخستنا ره فتارين مروقان و په يوه نديين مروفايه تيه. نانكو ياسا ژ نه وان ره وشت و پيغهران پيگ دهپت، نه وپن خه لكهك ديچوونا وان دكت ژبو بجه نينا نا هندهك شه نگسته و تيگه هان وه كو په كساني، و دادپه روه ري، و مافه روه ري، و نازادي و هتد (Deborah Cao: 2007: 13). زمانئ ياسايي ماف و نهركان دروست دكت، نه وژي ب پشت بهستن ل سهر ياسايي. نانكو زمانئ ياسايي ب تنئ ميكانزمه كا په يوه نديكرني نينه دنافه را تاكه كه سپن پسيوردا، بهلكو ب نهركي فه ديتنا ماف و نهركان و ب زيره فانيا نه وان راديت. وهكو زيره فانيكرن ل ملكيه تا هزي و سزادانا دزيا گوتنين كه سان. (شيرزاد سه بري: 2020: 336). ياسا ديبته پنداويستيه كا جفاكي و پدفيه

رامانېدا، و ناسکه‌رايی د پیکهاتنا زمانېدا، و خو دویر ټیڅستن ژ ره‌وانیټی، ئەوا دبیته ئەگه‌ره‌کئ سهره‌کی د مژداریا پیکهاتین ریزمانین ټیکستین یاساییدا، ل به‌رچاف بهیته وه‌رگرتن. ل گه‌ل نه‌فی چهندي، ئەگه‌ر مژداری هه‌بیت و ئالوزی و به‌رزه‌کرن د ټیگه‌هشتنېدا په‌یداییت، دوو بۆچوون دهینه ئاراسته‌کرن. ئەوژي:-

بۆچوونا ټیکي:- ب دیتنا نه‌فی بۆچوونئ پیدفیه ره‌وانیټی دناف ټیکستا یاساییدا هه‌بیت، چونکی ټیکسته‌کئ فه‌رمانکرټیه، و ئەگه‌ر ره‌وانیټی و شاره‌زاییا زمانی دنافدا نه‌بیت، فه‌رمانین دادوه‌ری ئاسته‌کئ نزم ب خوڤه‌ دگریت و وه‌ک رینما دهینه پيشچاف .

بۆچوونا دووئ:- دینن کو چیدبیت رافه‌کرن دناف سنوره‌کئ به‌رته‌نگدا بهیته کرن، چونکی به‌رفره‌هکرنا چارچووڤئ رافه‌کرنئ دبیته ئەگه‌ر کو ژ رټسایین یاسایین بهیته ده‌رټیڅستن، و ل دوماهیئ دروستکرنا بریارین نوی کو ل ناف هیچ ټیکسته‌کی ئامازه پئ نه‌هاتیته دان، د نه‌نجامدا بنیټکرنا مافی هنده‌کین دیتر په‌یدا دبیت. (ابتسام بن بوضیاف: 2014-2015: 28 - 29). بۆ نمونه: د زۆربه‌یا گریه‌ستین کرین و فروتیندا یاسایه‌ک هه‌یه دټیټ: ئەگه‌ر ئەو تشتئ هاتیه فروتن خرابیت به‌ری بهیته وه‌رگرتن ژ لایئ بکریقه، ژ به‌ر هه‌ر ئەگه‌ره‌کئ هه‌بیت، ئەو فروتن دئ هیته هه‌لوه‌شاندن و بکر دئ پارئ خو زفرینیت.

هه‌روه‌سا یاسایه‌ک سه‌باره‌ت خودانین مولکان دټیټ: نابیت خودان مولکه‌ک ده‌ستان ژ به‌هرا خو د پشکین هاوبه‌شین مولکیدا به‌رده‌ت داكو پشکداريئ د مه‌راختنن ویدا نه‌که‌ت...

ئەگه‌ر ئەم ته‌ماشه‌ی ئەفان هه‌ردوو نمونین یاسایي بکه‌ین، دئ بینین کو ته‌کنیکه‌کا به‌رچاف د دروستکرنا ئەفان یاسایاندا هاتیه بکارئینان کو د زمانئ ئاساییدا ناھیته دیتن.

4- زمانئ دادگه‌هان زمانه‌کئ باه‌تییه:

ئەو زمانئ دناف ټیکستین یاساییدا ده‌یته بکارئینان، زمانه‌کئ باه‌تییه و ل سه‌ر بنه‌ما و شیوازین ټیکستین زانستی هاتیه ئافاکرن. ب رامانه‌کا دیتر، زمانه‌کئ هویره و به‌ری هه‌ر تشته‌کی زمانه‌کئ راسته‌وخویه، و ژ هه‌ر خوازه‌په‌کئ، یان لیکچوونه‌کئ، یان هه‌ر پیکهاتنه‌کا ره‌وانیټی بی به‌هه‌ر، داكو ل گه‌ل ئارمانج و پیداو‌یستین ټیکستئ یاسایئ بهیته گونجاندن. (ابتسام بن بوضیاف: 2014-2015: 29). ئانکو ټیکستین یاسایئ ب شیوه‌په‌کئ ناسکه‌را و راسته‌وخو ده‌رده‌کهن، کو هیچ مژداری و رامانین فه‌شارتی و نه‌راسته‌وخو تیدا ده‌رناکه‌فن، و ژبو بجه‌ئینانا نه‌فی ئارمانجئ، گوتارا یاسایئ رستین راگه‌هاندنئ بکارئینیت، و ژ رستین دانانی و سه‌رسورمانئ دویر دکه‌فیت. به‌لئ رستین پرسیارکرئ ل ده‌مئ لئیرسینا تاوانان ده‌یته بکارئینان. ئارمانج ژ پرسیارکرئ د فی دوخیدا ب

وه‌کی:- پيشکيشکرنا دیده‌فانیئ بۆ که‌یسه‌کئ، و سویندخوارن، و دانا زانیاریه‌کئ و سکالاکرن و هتد.

ب- کریارین ئاراسته‌کری (Directives):- پټک ده‌یت ژ ئەوان کریارین ئاخفتنکه‌ر هه‌ولده‌ت گوهداری ئاراسته‌ بکه‌ت داكو ب کریاره‌کئ رابیت. وه‌کی چیه‌چیکرنا ئەوان یاسایین ته‌شریعیین پیدفی ب پیرابوونا کریاره‌کئ هه‌پن.

ج- کریارین پئگی‌ریکرئ (Commissives):- ئەفه ئەوان کریاران ب خوڤه‌ دگریت، ئەوین دینه ئەگه‌ر کو ئاخفتنکه‌ر پئگی‌ریئ ب زنجیره‌په‌کا کریارین داها‌تی بکه‌ت. وه‌کی گریه‌ست، و ئاهه‌نگین هه‌فزیئی، و وه‌سیه‌تنامه.

د- کریارین ده‌ری‌ریئ :- (Expressives) پټک ده‌یت ژ ئەوان کریارین ده‌ری‌ریئ ژ دوخی ده‌روونیئ ئاخفتنکه‌ری دکه‌ن، یان سه‌ره‌ده‌ریا وی سه‌باره‌ت کیشه‌په‌کئ دیار دکه‌ن. وه‌کی:- لئبورینئ، و داخوازا لئبورینئ، و پيشکيشکرنا په‌شیمانئ و هتد.

ه- کریارین راگه‌هاندنئ (Declaratives):- ئەفه ئەوان کریاران ب خوڤه‌ دگریت کو گوهورینه‌کا راسته‌وخو د جورین رویدانین به‌ربه‌لافا‌دا په‌یدا دکه‌ن. وه‌کی کریارین (هه‌فزیئی، و به‌لگه‌نامین کرین و فروتنئ، و لیسته‌ین به‌یان - فاتوره، و دانپیدان، و نه‌رازبوونا پارزه‌ران، و بریاردانین ب دادگه‌هانفه ده‌یته گرتدن). ئانکو سروشتئ چیه‌چیکرنا زمانی دناف یاساییدا گرنگیه‌کا مه‌زن هه‌یه، داكو ئارمانجئ چافه‌ریکری بهیته بجه‌ئینان، وه‌کی رټکخستنا شیوازئ تاکه‌ که‌سان ب رټکا پئگی‌ریکرئ و قه‌ده‌غه‌کرنئ و ده‌رفه‌تدائئ. (Brenda Danet: 1980:447-563).

زمانئ یاسایئ زمانه‌کئ جفاکی پراگماتیکیه، کو سروشته‌کئ نه‌نجامدانئ هه‌یه، ئەوژي ل ده‌مئ ده‌یته گوتن، ئانکو دقټ کریاره‌کا دیارکری بهیته نه‌نجامدان. بۆ نمونه ل ده‌مئ دادوه‌ر دټیټ: (دادگه‌هئ بریاردا ب زیندانکرن و غه‌رامه‌کرنا تاوانبارئ)، ئانکو د قټرندا کرده‌یا (بریاردانئ) هه‌یه و دقټ تاوانبار بهیته زیندانکرن و پاره‌یان بده‌ت. (شیرزاد سه‌بری: 2020: 336 - 337).

3- زمانئ دادگه‌هان زمانه‌کئ ته‌کنیکیه : (Technical language)

هنده‌ک زانا دینن کو زمانئ دادگه‌هان پشکه‌که ژ زمانئ ئاسایئ، به‌لئ شیوه‌په‌کئ ته‌کنیکی ب سه‌ردا هاتیه. د هه‌مان ده‌مدا هنده‌ک زانیین دی وه‌کو (هارت - Hart, 1954) و (جاکسون - Bernard Jackson) ئامازه‌ی ب ئەوئ چهندي دکه‌ن کو زمانئ دادگه‌هان زمانه‌کئ ته‌کنیکیه، و فه‌ره‌نگا یاسایئ و پیکهاتین وئ باشترین به‌لگه‌نه کو زمانئ دادگه‌هان تاییه‌تمه‌ندییا خو هه‌یه و ب شیوه‌په‌کئ ته‌کنیکی ده‌یته پيشچاف. (Deborah Cao: 2007: 16).

پیدفیه د دارشتنا ټیکستین یاساییدا هوی‌ریینی د

5- کورتکرن و درێژه‌پیدان :

دبیت به‌یته گوتن کو کورتکرن و درێژه‌پیدان دناف ئیک تیکسندا ناهینه دیتن، ئانکو چه‌وا دشیاندا دبیت تیکسته‌کی کورتکری و درێژکری د ئیک دەمدا هه‌بیت. ئەو که‌سی هزرکرنی د زمانی گوتاری ل ناف تیکسه‌کی زانستیدا بکەت، دئ دبیت کو ئەف زمانه زۆربه‌ییا جارن ل نافه‌را کورتکرنی و درێژه‌پیدانیدا ده‌یته خرقه‌کرن، و ئەفه‌یه تابه‌تمه‌ندییا زمانی دادگه‌هان دیار دکەت. کورتکرن ل ناف تیکستیدا ئەوه کو هه‌ر په‌یفه‌کا تیکستی به‌یای خۆ هه‌یه. ئانکو ئەگه‌ر ته‌ماشایی هه‌ر په‌یفه‌کی بکه‌ین، دئ ببنین کو هه‌بوونا خۆ یا واتاسازی هه‌یه و ئەرکه‌کی دگه‌هینیت. و درێژه‌پیدان د پیدانچوونا ئەوان دوخان، یان سیمایان، یان کریارین هه‌ر ماده‌کا یاسایی ب خۆفه دگریت، ده‌رکه‌فیت. هه‌روه‌سا درێژه‌پیدان ب شیوه‌یه‌کی به‌رچاڤ د هه‌بوونا چه‌ندین پرگه‌یان (به‌ندان) بو هنده‌ک مادین یاسایی (مواد قانونی)، ده‌یته دیتن. (سمیر شریف: 2008: 521).

6- تابه‌تمه‌ندیین فهره‌نگین زمانی دادگه‌هان (Lexicon) :

زمانی دادگه‌هان ده‌یته نیاسین کو ژماره‌کا مه‌زن ژ په‌یف و ده‌ریزیین که‌فن ب خۆفه دگریت، ئەوین د سه‌رده‌مین بویدا ل ناف چارچووئی زمانی یاسایی و روژانه ده‌اتنه بکارئینان. به‌لئ هیدی هیدی به‌ره‌ف نه‌مانی چوون داکو ل جهی وان هنده‌ک په‌یفین دی به‌ینه بکارئینان کو ب تنی ل ناف بورای یاساییدا ده‌ینه دیتن. (ابتسام بن بو ضیاف: 2014-2015: 29). د فی بواریدا (دیورا کاو - Deborah Cao) ئامازه‌ی ب لایه‌نی فهره‌نگی زمانی دادگه‌هان دکەت و دیار دکەت کو ئەف زمانه، زمانه‌کی ئالوز و تابه‌ته و ئەف سیمایه ل سه‌ر هه‌می جورین جیاوازیین زمانین دادگه‌هان ده‌یته بجه‌ئینان. هه‌روه‌سا د بواری وه‌رگه‌رانییدا، ژ ئەگه‌ری جیاوازییا سیسته‌مین یاسایی، زۆربه‌ییا زاراف و ده‌ریزیین یاسایی د زمانه‌کیدا ل گه‌ل زارافین زمانه‌کی دیتر پرنک ناکه‌فن، و ئەفه چه‌ندین ئاسته‌نگان د فی بواریدا دروست دکەت. زیده‌باری ئەفی چه‌ندی، ئەگه‌ر ته‌ماشای فهره‌نگا زمانی یاساییا ئنگلیزی بکه‌ین، دئ ببنین کو چه‌ندین زاراف و ده‌ریزیین که‌فن و په‌یفین ئاسانین ئامازه‌ی ب پراماین نامو دکەن، ب خۆفه دگریت. (Deborah Cao:2007: 20).

7- تابه‌تمه‌ندیین شیوازیین زمانی دادگه‌هان (Style) :

شیوازی دادگه‌هان ژ نه‌جامی دابونه‌ریت و بیر و بوچوون و روشنبیرییا یاسایی ده‌یته به‌ره‌مئینان. زمانی دادگه‌هان ده‌یته هژمارتن وه‌ک به‌رزترین زمان کو ب دابونه‌ریتین بو‌ماوه‌یین یاساین به‌ره‌لاف کاربگه‌ر دبیت، نه‌خاسمه دناف

تنی وه‌رگرتنا زانیاریانه، و بو مه‌به‌ستا سه‌رسووورمانی، یان ده‌ریزینا هه‌لچوونان ناهینه بکارئینان. (سمیر شریف: 2008 : 523). زۆربه‌ییا زمانین یاسایی ل سه‌رانسه‌ری جیهانی ژ لایی سینتاکسیفه سیمایین سه‌ربه‌خویی و فه‌رمی ب خۆفه دگرن ل گه‌ل بکارئینان رستین لیکدایی و درێژکری. ب شیوه‌یه‌کی گشتی رستین زمانی یاسایی درێژترن ژ رستین دیتر، و ئەف چه‌نده ل ناف زۆربه‌ییا زماناندا ده‌یته دیتن. هه‌روه‌سا بکارئینان رستین مه‌رجی ئیک ژ تابه‌تمه‌ندیین زمانی یاسایی (Deborah Cao:2007:21). هنده‌ک سیمایین تابه‌ته ب رسته‌سازییا یاساییفه ده‌یته دیتن. ژ وانا:-

1- درێژییا رستنی ، و پشت به‌ستنا ویا زور ل سه‌ر پیکه‌اتین دناڤیکداچوو و تیکه‌لکری.

2- دویره‌یخستن دناڤه‌را به‌شین رستیدا، وه‌کو کار و بکه‌ر و به‌رکاری، و دیارکه‌ر و دیارکری، و نیهاد و گوزاره‌ی.

3- هه‌بوونا ده‌ریزیین گه‌ردایی ب رستیفه ب شیوه‌یه‌کی زور، مه‌ره‌م ژ ئەفی چه‌زیزی ئەوه داکو رسته ژ لایی واتاییفه یا ده‌ستنیشانکری بیت و چه‌ندین پرامانان (فره واتایی) نه‌بیت.

4- پرکرتا رسته‌ییان ب هنده‌ک هویرکاتیان کو دشیاندا نه‌بیت د سه‌ررا بچی، یان ژئ ده‌رباز بی، و ئەفه‌یه دبیته ئەگه‌ری قورسییا جوداهیی دناڤه‌را به‌شین ویدا وه‌کی (ئامازه و ئامازه‌پیکری و هند). هه‌روه‌سا زۆربه‌ییا یاساداریژان چه‌ز دکەن کو دارشتنا رستان ب ریکا کارئ نه‌بویری بکه‌ر دیار بیت. (سلیمان بن عبدالعزیز: 1434ه: 213). بو نمونه:

- تاوانبار دئ هیته زیندانکرن ئەگه‌ر دادگه‌ها سه‌ربازی پیچه‌وانه‌ی ئەفی چه‌ندی بریاری نه‌ده‌ت.

- ئەف سیسته‌مه د روژنامه‌کا فه‌رمیدا دئ هیته به‌لافکرن، و هه‌ر ژ میژوووا به‌لافکرتا وی دئ کار پی هیته کرن .

- تابه‌ته رتبه‌به‌ری کومپانیه‌کی کارگیرییا کومپانیه‌کا دی یا هه‌فرک یان هه‌مان ئارمانج هه‌بیت ب رتبه‌به‌ت، یان ژ هه‌مان کومپانی قرزه‌کی، یان بریکارده‌ریه‌کی د به‌رزه‌وه‌ندییا خۆ، یان به‌رزه‌وه‌ندییا مروڤین خۆدا وه‌رگریت.

ئەگه‌ر ته‌ماشه‌ی ئەفان یاساین ل سه‌ری بکه‌ین، دئ ببنین کو بابه‌تین جو‌راوچور ب خۆفه دگریت وه‌کو بابه‌تین (سه‌ربازی، کارگیری، و یاساین گشتی و هند). هه‌روه‌سا ئەف یاسایه ب شیوه‌یه‌کی رستین درێژ و دویری ئالوزی و مژداریی هاتینه پیکئینان، چونکی یاسا بو گشت تاکه که‌سین جفاکی هاتیه دانان و پیدفیه بابه‌تین وی د روون و ئاشکه‌را بن داکو هه‌می که‌س تیبگه‌هن و بجه‌ببن.

اقبال: 2009: 677-678). شروقه‌کرن و پرافه‌کرن دوو سیمانه کو ب سیمایین پراسته‌وخو و پراگه‌هاندنیغه دهینه گریدان، چونکی نه‌گه‌ر گوتارا یاسایی ب شیوه‌یه‌کی گشتی و هه‌رده‌م گوتاره‌کا پراسته‌وخویا پراگه‌هاندنی بیت، پتر پیدفی ب شروقه‌کرنی دبیت ژ پرافه‌کرنی، چونکی شروقه‌کرن نهو شیوازه، نهوی شروقه‌کار ل گه‌ل مادین یاسایی بکاردئینیت، داکو ژ تیگه‌هشتنا خه‌لکی ئیزیک بیت. (سمیر شریف: 2008: 523).

9- گشتگیرکرن و ده‌ستیشانکرن:

ده‌سته‌لاتدار ده‌می یاسایان ددان، ب هشیاری نهوی چه‌ندی ل به‌رچاف وه‌ردگرن کو نهو یاسایه د ده‌ستیشانکری بن و لایه‌نی گشتی ب خو‌قه نه‌گرن. ژبو فی مه‌به‌ستی چه‌ندین شیوازان بکاردئین، ژ وانا جوداکرنا هه‌ر کیشیه‌کا به‌شی ژ کیشین دی، داکو هه‌ر ئیک ژ وان ب شیوه‌یه‌کی ئاشکه‌را به‌رچاف بیت، شیازین ده‌ستیشانکرنی، و پراکتیککرنی هه‌بیت، و کیشیه‌یا نه‌وان که‌سائین په‌یوه‌ندیار ب فی کیشیفه، ل دوپف نه‌فی بنه‌مای، به‌یته چاره‌سه‌رکرن. (سمیر شریف: 2008: 523). پسیپورین یاسایی زۆربه‌یا جاران گشتگیرکرنی و ده‌ستیشانکرنی بکاردئین، ب تایه‌ت دناف نه‌وان زلرافین گریدایی ب پره‌گه‌زی و ژماریفه، کو نه‌وان په‌یغین ئامازه‌ی ب پره‌گه‌زی ئیر دکهن بو پره‌گه‌زی میژی بکاردئین و پیچه‌وانه. هه‌روه‌سا نهو په‌یغین ئامازه‌ی ب تاکی دکهن ب رامانا کومی بکاردئین و پیچه‌وانه. (ابن‌سام بن بو ضیاف: 2014-2015: 30).

10- پیگیرکرن و ئاسانکرن :

پیگیرکرن دبیته ئیک ژ سیمایین هه‌ره‌گرن گینگ دناف تیگستین دادگه‌هاندنا. و نه‌قه ل ناف ده‌ستور، و سیسته‌م، و یاسا و رینمایان ... هتد پره‌نگه‌ده‌ت. کو نافه‌روکا وان هه‌میان پیگیرکرنی ب خو‌قه دگریت، و پیکه‌باین وان ل گه‌ل نافه‌روکا وان ب مه‌به‌ستا پیگیرکرنی، ده‌یته گونجاندن. ل گه‌ل نه‌فی چه‌ندی پیگیریبوون ب یاسایان هه‌رده‌م ناهیته بجه‌ئینان. دبیت بو پیداووستی پیدفی ب پراسته‌کرنان بیت. و ئاسانکاری نابیته ئیک ژ کیماسیین یاسایی، به‌لکو دبیته سیمایه‌کی باش ژ سیمایین وی. تشنه‌کی ئاشکه‌راهه کو ل ناف هه‌را یاسایدا بریاردان پیدقیه پشت به‌ستنی ل سه‌ر هه‌ندک داتایین پراست و دروست بکته، داکو نهو بریاردانه د بنیرکری (قطععی) بن. و دبیت پشتی ده‌رئیکه‌ستنا بریاردانی هه‌ندک داتا و زانیاریین نوی بده‌رکه‌فن و بنه نه‌گه‌ر کو نهو بریارا د وی سه‌رده‌میدا ده‌رکه‌فتی و بو وی ده‌می یا دروست بیت، شیازین پیداووستی ده‌یته‌که‌دی هه‌نه، و پراسته‌کرن تیدا به‌یته کرن. (سمیر شریف: 2008: 523 - 524). "زمانی یاسایی زمانه‌کی پرازیکه‌ره و ده‌یته ئاراسته‌کرن ژبو پرازیکرنا ئاماده‌بوویان و دادوه‌ری

نقیسین و شیوی نقیساراندا. زۆربه‌یا جاران نه‌ف دابونه‌ریته ب شیوی جله‌کی به‌رتنگ ل سه‌ر جه‌سته‌یی یاساداریژی ده‌یته دیتن، کو بزافین وی رادوه‌ستین و دشیاندا نینه ژنافا بده‌رکه‌فیت، یانژی بگوه‌ریت. نموونه ل سه‌ر نه‌فی چه‌ندی، بکارتینانا جوړین شیوه‌یین تایه‌ت د نقیسینا زمانی یاسایدا، و بکارتینانا هه‌ندک په‌یغین ده‌ست ژئ به‌ردای. (مجد اقبال: 2009: 678). زمانی یاسایی پشت به‌ستنی ل سه‌ر نه‌ریت و پره‌وشت و تیتالان دکته و دبیته ژنده‌ره‌ک ژ ژنده‌رین وی. (شیرزاد سه‌بری: 2020: 336). ئانکو شیوازی زمانی یاسایی ژ دابونه‌ریت و هه‌ر و بوچوون و روشنبیرییا یاسایی به‌ره‌م ده‌یت. کو رینقیسا یاسایی ب شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌خو و بکارتینانا ده‌ریین و رستین پراگه‌هاندنی ده‌یته وه‌سفکر. (Deborah Cao: 2007: 31). ب فی شیوه‌ی یاسایین شیوازی ل ناف زمانی دادگه‌هاندنا پیک ده‌ین ژ:-

- 1- ساخله‌مییا شیوازی ده‌ریین.
- 2- بکارتینانا شیوازی زمانی نه‌ته‌وه‌یی.
- 3- شیوازی ل دوپف پیداووستی و نه‌چاریی ده‌یته گوه‌ورین.
- 4- ئیک ژ دابونه‌ریین یاسایی، ئامازه‌کرن ب گوه‌داری ب شیوازی تاك، نه‌ک ب شیوازی کو
- 5- به‌رچاف وه‌رگرتنا یاسایین رینقیسی و رینککه‌فتنا وان یا گشتی.
- 6- به‌رچاف وه‌رگرتنا هیمايین رینقیسی و خالبه‌ندی. (سلیمان بن عبدالعزیز: 1434ه: 215).

8- دورپیچکرن ب هه‌می لایه‌زین واتایی- (all-inclusiveness)

نه‌ف تایه‌ته‌ندییه نه‌وی چه‌ندی دگه‌هینیت کو د چارچووئی دارشتنا گریبه‌ستاندا، پیدقیه یاساداریژ به‌لگه‌نامین یاسایی و پره‌گه‌ز و لایه‌زین وی، و جوړی که‌لوپه‌لان، و کرییا وان و هتد بزانیته، ب وی شیوه‌ی کو نه‌گه‌ر زانیاری ل سه‌ر زانینا کری و به‌ندی وی ژ پاشماوه و تیچوون و دارشتنا وان نه‌زانیت، نهو به‌لگه‌نامه دی چه‌ندین کیماسییان ب خو‌قه گریت ژلایی بجه‌ئینانا ئارمانجین وی، و دبیته نه‌گه‌ری دادگه‌هکرنی ل سه‌ر شروقه‌کرن نهو چه‌ندا دنافا هاتی. د نه‌جامدا به‌رژوه‌ندی ده‌یته ژناقرن ژ نه‌گه‌ری نه‌زانینا یاساداریژی ل سه‌ر پیناسه‌کرن یاسایا کریکرنی. هه‌ر په‌یغه‌ک ل ناف به‌لگه‌ناما یاسایدا، رامانه‌کا ده‌ستیشانکری ل ناف نه‌وی چارچووئی دنافا ده‌یته بکارتینان، وه‌ردگریت. و زۆربه‌یا جاران پرافه‌کرن نه‌وان زلرافین نامو ل ده‌ستییکا به‌لگه‌نامی، یان گریبه‌ستی، یان رینککه‌فتنی ده‌یته کرن. د فی دوخیدا پیدقیه ل ده‌ستییکا به‌لگه‌ناما یاسایی بابه‌ته‌ک به‌یته دانان کو نه‌وان زلراف و ده‌ریینین گریدایی ب به‌لگه‌نامیفه ب ده‌ته نیاسین و ب (definitions) ده‌یته نافکرن. (مجد

-ئەركین زمانی دادگه‌هان:

تیکستی یاسایی ل گۆره‌ی ئەركی وێ یئ گه‌هاندنی ژ تیکستین (پابه‌ندکری) ده‌یتە هژمارتن. و دراستیدا دبیتە ئامرازەك بۆ پابه‌ندکرنا کوه‌داران ب بریارین یاساییه‌، ئانکو پیگیربوونا تاکه‌ که‌سین چفافی ب نافه‌رۆکا ئەوان تیکستین دناف دادگه‌هاندا ده‌ینه‌ ده‌رئێخستن. (برینکر - Brinker) ی ئەركین تیکستی ل ناف چارچووئی بواری گه‌هاندا دنافه‌را ئاخفتنکەری و گوهداریدا دابه‌شکرینه‌ ل سه‌ر:-

1-ئەركی گه‌هاندا زانیاریان :

ئەف ئەركه‌ ب ئەفی شیوه‌ی دیار دبیت:-

یان خوانده‌فانی، ئەوژی پشتی حوکمی ب دروستی ژ لایی دادگه‌هێفه‌ هاتییه‌ ده‌رئێخستن یان دروستی و لۆجیکیا پالدانی، ئەوا پارێزه‌ری پیشکیشکری و ب ئەفی چه‌ندی ئەو دانوستاندنا وێژدانی دکەت، وه‌کو زمانی ئەده‌بی. پتریا بریارین دادوه‌ری و به‌رگریین پارێزه‌ران ب ڕیکه‌کا ره‌وانیژییا ئەده‌بیا جوان ده‌ینه‌ نفیسین، ئەوژی ژ پێخه‌مه‌ت زنده‌کرنا شیانا ئەوی یا رازیکرتیه‌. ب تاییه‌تی ئەو ب تنی بۆ لایه‌ژین کیشه‌یی ناهێنه‌ نفیسین، هه‌روه‌سا تاییه‌تمه‌ندان، به‌لکو بۆ هه‌می خه‌لکی ده‌یتە نفیسین، ئەوین بۆ ئەوان یا گزنگ بیت دادپه‌روه‌ری به‌یتە چیه‌چیکرن و بگه‌هه‌ راستیی د ئەحکام و بریارین دادوه‌ریدا. (شیرزاد سه‌بری: 2020: 337).

زاناریان دگه‌هینیت ← وه‌رگر ← بارودوخی رویدانی ← ئاخفتنکەری ←

(to tell you) کورت دکەت. (حسن خمیس الملیخ: 2018: 11).

بۆ نموونه‌: سه‌باره‌ت دابه‌شکرنا میراته‌یی ل سه‌ر که‌سین میراتگر، مه‌رجین پیدفی د یاساییدا هه‌نه‌، ئانکو میراتگر ژ میراته‌ی ده‌یتە بی به‌هرکرن ئەگه‌ر:

1-بکوژ و دوژمنی میراتگره‌کی دی بیت (ئهنقه‌ست) چ ئەو ب خو بگوژ بیت، یان هه‌فیشکی بگوژی بیت.

2-دیده‌فانه‌کی دره‌وه‌کر بیت، کو ب ریکا ئەوی دیده‌فانی سزایی سیداره‌دانی هاتییه‌ چیه‌چیکرن.

3-ئەو گه‌سی زانیاری ل سه‌ر کوشتنی، یان پلاندانا وێ هه‌بن و ده‌زگه‌هین په‌یوه‌ندیار ئاگه‌هدار نه‌کریبت.

د ئەفان نمووین ل سه‌ریدا ئاماژه‌ ب سالوخه‌ژین چه‌ندین که‌سان هاتییه‌ کرن، و زانیاریین وان هاتییه‌ ده‌ستنیشانکرن، کو سه‌ره‌رای هه‌بوونا وان وه‌ک میراتگر، به‌لئ ژبه‌ر ئەفان سالوخه‌ت و زانیاریین ئاماژه‌پیکری و تاییه‌ت ب که‌سایه‌تیا وانقه‌، دی ژ میراته‌یی هینه‌ بی به‌هرکرن.

2-ئەركی کارتیکنی:

ئەف ئەركه‌ ب ئەفی شیوی ل خواری دیاردبیت:-

د فی ئەركیدا ئاخفتنکەری زانیاریه‌کی بۆ وه‌رگری دابین دکەت، و دقیت ئەو زانیاریا ل سه‌ر بارودوخه‌کی، یان رویدانه‌کی(نافه‌رۆکا تیکستی) بگه‌هینیت. ژ ئەوان شیواژین به‌ره‌لافین بۆ ئەفی ئەركی ده‌ینه‌ بکارئینان:- رادگه‌هینم، دیژم، زانیاریان دگه‌هینم، راپورته‌کی دنقنسم،.....هتد. و ئەركی گه‌هاندا زانیاریان ب هه‌لوپه‌ستین بابه‌تیفه‌ ده‌ینه‌ گریدان، ئەوین پشت به‌ستنی ل سه‌ر پله‌یا جه‌ختکرنی، و به‌ایی هه‌بوونا زانیی ل ده‌ف ئاخفتنکەری، یان پیشینی ده‌یتە کرن کو ل ده‌ف وی هه‌بیت سه‌باره‌ت راستگۆیا نافه‌رۆکا تیکستی، و دبیت ب هه‌لوپه‌سته‌کی هه‌لسه‌نگاندنیفه‌ به‌یتە گریدان کو ب فی ریکی به‌ایه‌کی بۆ به‌یتە ده‌ستنیشانکرن. د فی بواریدا ئاخفتنکەری ده‌ریه‌ژین وه‌کی :- پندفیوو، هه‌روه‌کو، دبیت، ب پشتراستیفه‌ و هتد، بکارئینیت. ژ ئەوان جوړین تیکستان، ئەوین ئەركی گه‌هاندا زانیاریان ب جه‌دئین وه‌کی(ده‌نگ و باسین رۆژنامه‌گه‌ری، و راپورت، و وتاره‌کا په‌خه‌نی و هتد). (هالیدی) ئەفی ئەركی ب (ئەركی ئاشکراکرنی - Representation function) ناف دکەت. و مه‌به‌ست ژ ئەفی ئەركی بکارئینانا زمانیه‌ ژبو هه‌لگرتا بیر و بوچوون و زانیاریان و گه‌هاندا وان بۆ که‌ساین دی، و (هالیدی) ئەفی ئەركی ب ده‌ریه‌نا (I have got something

ئاراسته‌ دکەت ← وه‌رگر ← ب کریاره‌کی رابیت ← ئاخفتنکەری ←

په‌فتارین وی دکەت). ژ ئەوان جوړین تیکستان، ئەوین ئەركی کارتیکنی وه‌ک ئەركه‌کی سه‌ره‌کی دنافا ده‌یتە دانان:- تیکستین یاسایی، سکااکرن، داخوازنامه، داواکرن و هتد. کارتیکن د فان جوړه‌ تیکستاندا - ب تاییه‌تی د تیکستی

د فی ئەركیدا ئاخفتنکەری وه‌رگری ئاراسته‌ دکەت کو هه‌لوپه‌سته‌کی ده‌ستنیشانکری به‌رامبه‌ری تشته‌کی وه‌رگری (کارتیکنی ل بوچوونا وی دکەت)، یان دبیتە ئەگه‌ر کو ب کریاره‌کا دیارکری رابیت (کارتیکنی ل سه‌ر

په‌فتارین وان. و هالیادیی نه‌فی ئه‌رکی ب ده‌ریپنا (Do as I tell you) کورت دکه‌ت. (حسن خمیس: 2018: 10). بۆ نمونه: - ناییت چ که‌س به‌ینه راسپاردن ب دانا باجه‌ی یان هر تشته‌کئی دی ته‌گه‌ر دناق سنوورئ یاسایندا نه‌بیت. گرپه‌ست ریککه‌فتنه‌که دنا‌فیه‌را دوو که‌ساندا، ناییت به‌ینه هه‌لوه‌شاندن، یان راسته‌کرن ته‌گه‌ر ب ریککه‌فتنا هه‌ردوو لایه‌نان نه‌بیت، یانژی ژبه‌ر هنده‌ک ته‌گه‌رین یاسا بریارئ ل سهر بده‌ت.

3- ئه‌رکی ینگیرکرنئ (پابه‌ندکرنئ):
 ئەف ئه‌رکه ب ئەفی شیوئ ل خواری دیار دبیت:-

یاسایندا - پیدفی ب به‌رسفدانه‌کپیه ژ لایئ وه‌گرگیه، چونکی تیکستی ینگیرکرنیه، و ئەف پیگیربوونه ژ ئەوئ چه‌ندئ ده‌یت کو ریسایا یاسایی، رسایه‌کا هه‌لسه‌نگاندنیه ل سهر ئه‌وان دوخ و پرویدانین به‌رده‌ست، و ناییته پراپورته‌ک کو ده‌ریپنئ ژئ بکه‌ت. زنده‌بارئ ئەفی چه‌ندئ، ئارمانجه‌کا دیارکری دگه‌هینیت، ئەوا ژلایئ ده‌سته‌لاتدارانغه ده‌یته بجه‌نینان. د فی بواریدا (هالیادیی) ئەفی ئه‌رکی ب (ئه‌رکی ریکخستنی - Regulatory function) ناف دکه‌ت. و مه‌به‌ست ژ ئەفی ئه‌رکی بکارئینانا زمانیه‌ ژبۆ ده‌ریخستنا فه‌رمانان به‌رامبه‌ر که‌سانین دی، و ئاراسته‌کرن

ناخفتنه‌ر ← وه‌رگر ← بجه‌نینانا کریاره‌کئی

گه‌هاندنیه‌ن جیاوازه - ب ئه‌رکی کارتیکنئ زنده‌بارئ ئه‌رکی ینگیرکرنئ - به‌ینه گرئدان، و ته‌گه‌ر تیکسته‌ک - ل دویف تیکه‌هئ یاسایی - پابه‌ندکری، یان پابه‌ندکری نه‌بیت، ئەو ب شیپوه‌په‌کئ سهره‌کی ب ریکا هه‌لوپستئ وییئ جفاکی ده‌یته ده‌ستنیشانکرن، ئانکو په‌یوه‌ندییا رولان ل به‌رچاف ده‌یته وه‌رگرتن وه‌کو بواری فه‌رمی، یان تایه‌تیئ کریارئ، و هتد. (کلاوس برینکر: 2005: 136).

بۆ نمونه: - سوزئ دده‌م وه‌لاتئ خو ژ هه‌ر گه‌نده‌لیه‌کئ و پئشیلکاریه‌کئ ب پارێزم. - پابه‌ندم ب هه‌می رنمایین گرپه‌ستئ. - گومانلێکری: ئەز سویند دخوم کو من ئەف کریاره ئەنجام نه‌دایه.

د ئەفان نمووین ل سهریدا ناخفتنه‌ر پیگیره ب یاسایین ئامازه‌پیکری کو پیدفیه بجه‌نینیت، ته‌گه‌ر نه‌هینه بجه‌نینان، مافی وه‌رگریه‌کی سزا بده‌ت.

4- ئه‌رکی په‌یوه‌ندیکرنئ :
 ئەف ئه‌رکه ب ئەفی شیوئ ل خواری دیار دبیت:-

د ئەفی ئه‌رکیدا ناخفتنه‌ر پابه‌ندکریه ب بجه‌نینانا کریاره‌کئ بۆ وه‌رگری، کو پئشوه‌خت ریککه‌فتن ل سهر کریه. وه‌کی ئەو رنمایین د تیکستین گرپه‌ستان، و ریککه‌فتنان، و په‌یماننامه‌یان، و باوه‌رنامین گره‌نتیکرنئ، و هتد، ده‌یته بکارئینان. ئەف تیکسته ب هنده‌ک ده‌ریپنن دیارکری ده‌یته نیاسین، کو ئامازه‌په‌کا راسته‌وخو ب ئەفی ئه‌رکی تیکستی دده‌ن، وه‌کی : پابه‌ندم، سوزئ دده‌م، به‌رپرسپاره‌تیئ وه‌ردگرم، گره‌نتیئ دده‌م، سویند دخوم، و هتد. ئه‌رکی ینگیرکرنئ (پابه‌ندکرنئ) ژ په‌یوه‌ندیین باه‌تی و سیمایین نافخوین تیکستی به‌ره‌م ده‌یت، وه‌کو ناف و نیشایین تیکستی (گرپه‌ست، ریککه‌فتن، به‌لگه‌ناما گره‌نتیکرنئ)، یان ژ ده‌وربه‌رئ کریارئ و ده‌وربه‌رئ هه‌لوپستی به‌ره‌م ده‌یت. هه‌روه‌سا ئه‌رکی ینگیرکرنئ په‌یوه‌ندیه‌کا موکم ب هه‌لوپستین باه‌تی کو خودان سروشته‌کئ خواستی و مه‌به‌ستدارفه هه‌یه، وه‌کی (مه‌به‌ستا من، من دؤیت، پلانی ددانم، نه‌چارم، وه‌تد). (سعید احمد بیومی: 2010: 77 - 78). ب فی شیوه‌ی دشیاندا په‌یوه‌رئ پابه‌ندکرنئ ب ئه‌رکین هه‌لوپسته‌کئ ده‌روونی

ناخفتنه‌ر ← وه‌رگر ← په‌یوه‌ندیه‌کا که‌سایه‌تی

سکالا پئشکپشکرن، و لیپورین خواستن، هه‌فخه‌می دیارکرن، وه‌تد. ب فی شیوه‌ی ئەو تیکستین ئه‌رکی په‌یوه‌ندیکرنئ دگه‌هین، ب هنده‌ک پالده‌رین جفاکین پیرهاقه ده‌ینه گرئدان، کو پیدفیه ناخفتنه‌ر ده‌ریپنئ ژ هه‌لوپستئ خوپی ده‌روونی بکه‌ت، و ئارمانج ژ ئەفی چه‌ندئ نه ب تنئ ده‌ریپنا هه‌ست و سوزانه، به‌لکو گرئدانا ناخفتنه‌ریه ب یاسایین جفاکی و په‌یوه‌ندیین ویفه، و ئەفه‌یه گرنگیئا ئه‌رکی تیکستی د گه‌هاندنا جفاکیدا دسه‌پینیت. (سعید احمد بیومی: 2010: 78). هالیادیی ئەفی

د ئەفی ئه‌رکیدا ناخفتنه‌ر ئاگه‌هداره و هشیاره ل سهر گرئدانا په‌یوه‌ندیه‌کا که‌سایه‌تی ل گه‌ل وه‌رگری. و ئەف چه‌نده زۆربه‌یا جارن د ئەوان تیکستاندا ده‌رکه‌فیت، ئەوین ناخفتنه‌ر تیدا به‌شدارییا وه‌رگری دکه‌ت (د که‌یف و خوشیاندنا) و سهره‌خوشیئ لئدکه‌ت (د نه‌خوشیاندنا). نمونه ل سهر ئەفان جوړه تیکستان، به‌لگه‌نامین پیروزباهیئ، و فریکرنا نامین سهره‌خوشیئ بۆ تازیئ، هتد. ئەو ده‌ریپنن راسته‌وخو ئامازه‌ی ب ئه‌رکی په‌یوه‌ندیکرنئ دکه‌ن، وه‌کو: سوپاسیکرن، پیروزباهیکن، و

د ئەفان نموناندا پتر لایه‌نئ دەرروونی و دیارکرنا هه‌ست و سوزان چ ژ لایئ تاوانباری، یان گومانلیکری، یان لایه‌نئ دژبه‌ر قه دهیته ئەنجامدان، کو دبیت ژ ئەنجامئ پەشیمانئ (ئەگەر تاوان کریت)، یان پێکە گریدانا پەبووندا یان و ب دوماهیک ئینانا نەخۆشیان (د هه‌بوونا هەر کێشه‌په‌کیدا)، یان دیارکرنا بئ تاوانی و پاڤییا کەسه‌کی (سویندخوارن) بهیته ئەنجامدان .

5- ئەرکی ڕاگه‌هاندنئ :

ئەف ئەرکە ب ئەفی شیوئ ل خوارئ دیار دبیت:-

ئەرکی ب ئەرکی کارلیکرنئ (Intractions function) دناق دکەت. و مەبه‌ست ژ ئەفی ئەرکی بکارئینانا زمانیه‌ ژبو ئالگورکرنا هه‌ست و سۆز و بیر و بۆچوونان دناقه‌را تاکه‌ کەساندا. و هالیادی ئەفی ئەرکی ب دهریرینا (Me and You) کورت دکەت. (حسن خمیس الملیخ: 2018: 10). بۆ نموونه:
-تاوانبار: ئەز دانپێدانئ دکەم کو من ئەو تاوانه ئەنجامدايه.
-هه‌ردوو لایه‌نئ دژبه‌ر: مە بریار دا ل ئێک و دوو بیورین و ئەو کێشه‌په‌ ب دوماهیک بهیته.

ناخفتنکەر ← گوه‌ورین ← دهره‌پله‌کی نوێ ← نلغه‌روکا تێکستی

یاساییقه ل سەر چوار جوران دهیته دابه‌شکرن ب ئەفی شیوئ ل خوارئ:-

1- زمانئ دادگه‌هی (Juridical Writing) :
ئەو زمانه ئەوئ ب رێکا وی بریارئ دادگه‌هی و هەر تشته‌کی پەبووندا ب دادگه‌هیقه هه‌ی ژ راپورت و به‌لگه‌نامان دهیته دارشتن. و ب سیمایه‌کی پراگماتیکی دهیته نیاسین، چونکی پەبووندا ماکم ب پراکتیکرنا بریاردانئقه هه‌یه. (النباتئ فاطمه‌ الزهراء: 2017 – 2018: 63). ئانکو ئەو زمانه ئەوئ ب رێکا وی دارشتنا بریارئ پراکتیکئ یاسایی دهیته کرن، وه‌کی پراکتیکرنا دادگه‌هان. (مجد هشام بن شریف: 2009 – 2010: 64). ئانکو ئەف زمانه دهیته بکارئینان بۆ دهرئێخستنا بریاردانئ یاسایی و هەر فەرمانه‌کا ژ لایئ دادگه‌هیقه دهیته دهرئێخستن. هه‌روه‌سا ئەو پەرتووکی کێشه‌ و راپورتئ یاسایی ب خۆقه‌ دگرن. دادوهر د بریارئ دادگه‌هیدا و ئەو به‌لگه‌نامئ ژ دادگه‌هی دهردکەفئ، هنده‌ک زاراقئ تاییه‌ت بکارئین، وه‌کی (داواکار، و سکالنامه). و ئەو به‌لگه‌نامئ ژ دادگه‌هی دهردکەفئ هنده‌ک زانیاریان ب خۆقه‌ دگرن وه‌کی:- نافی دادگه‌هی، نافی داواکاران – دژبه‌ران، داواکاریئ دژبه‌ران، پالده‌رئ یاسایی، راستئین سکالاکرنئ (رویدائئ وئ)، ئەگه‌رئ بریاردانئ. (فیصل بن سعود العلوی: 2019: 5-6).

2- زمانئ یاسایی ئەکادیمی (Academic Legal Writing) :

ئەو زمانه ئەوئ قه‌کولینئ یاسایی ئەکادیمی ب رێکا وی دهیته دارشتن، کو سروشته‌کی پراگماتیکی ب خۆقه‌ دگرت ب رێکا ئەرکی گوتارا زانستئ یاسایی پراگماتیکی. (النباتئ فاطمه‌ الزهراء: 2017 – 2018: 64). ئانکو دەمئ ل سەر زمانئ و بکارئینانئ وین جیاواز وه‌ک زانسته‌ک ژ زانستئ جفاکی دناخفین، کو گوتاره‌کا تاییه‌ته ژبو فیرکرنا زانستئ یاسایی (وه‌کو پسیپوریا زانیگه‌هان) دهیته بکارئینان. (مجد هشام بن شریف: 2009 – 2010: 64). ئەفه زمانه‌کی نازاده

د ئەف ئەرکیدا تێکست به‌رامبه‌ر دهره‌پله‌کی نوێ رادوه‌ستیت، کو ل نافی چارچووئ پەبووندا ئالگورکری دناقه‌را کەساندا دهیته تەماشه‌کرن (ئەز ناخفتنکەرم و دشیم بیمه‌ ئەگەر کو س وه‌کو ص بهیته تەماشه‌کرن). زۆربه‌یا جارن ئەف ئەرکە دناق تێکستئ (وه‌سیه‌تنامه، و دیده‌قانی، و بریاردان تومه‌تبارکرنئ، و راسپاردن، و گرتبه‌ستئ کاری، وه‌تد) دهیته دیتن. ئەو دهریرینئ ب شیوه‌په‌کی راسته‌وخۆ ئامازه‌ی ب ئەرکی ڕاگه‌هاندنئ دکەن پێک دهین ژ : فلان دهیته دامه‌زراندن، و فلان دئ دیده‌قانیئ کەت، کەسه‌ک هاته‌ راسپاردن، وه‌تد. هه‌روه‌سا ئەو نافی و نیشانئ بۆ ئەفان جۆره‌ تێکستان دهیته ده‌ستنیشانکرن وه‌کو (وه‌سیه‌تنامه، دیده‌قانی، راسپاردن ، وه‌تد) کو ئەرکی ڕاگه‌هاندنئ ب خۆقه‌ دگرن. بۆ نموونه:

-هه‌ر کەسئ ب ئەنقه‌ست ب کریارا ژناقبرن یان تێکدان یان به‌زه‌کرنا به‌لگه‌نامئ فەرمی، یان توماران رابیت، دئ بۆ ماوئ پینج تا ده‌ه سالان هیته‌ زیندانکرن.

-وه‌زیر ل دویف ده‌ستنه‌لاتا خو دشیت موله‌تی بده‌ته کومپانئین یانی بۆ کارکرنئ دناق وه‌لاتیدا.

-زمانئ نه‌تواپه‌تی زمانئ فەرمی و تێکیه‌ ل سه‌رانسه‌ری وه‌لاتئ و پیدقیه‌ ل هه‌می دام و ده‌زگه‌هین میری پێگیری پئ بهیته کرن .

-جورئ زمانئ دادگه‌هان:

زانا (دی سوسئیر) دیژیت:- قوناعئ پێشکه‌فتیئ شارستانیه‌تی پیدقی ب هه‌بوونا ژماره‌به‌کا زمانئ تاییه‌ته، وه‌کو زمانئ یاسایی و شیوازئ زانستئ دیتر. (فردینان دی سوسور: 1985: 39). سه‌باره‌ت زمانئ دادگه‌هان، بیر و بوچوونئ جیاواز ژ لایئ زانا و پسیپورانقه‌ دهیته دیتن. ئانکو هنده‌ک ژ زانایان ئامازه‌ ب چوار جورئ زمانئ دادگه‌هان کریه، و هنده‌کان ئامازه‌ ب شه‌ش جوران کریه، به‌لئ زۆربه‌یا زانایان ئامازه‌ ب سئ جورئ سه‌ره‌کی کرینه. ب شیوه‌په‌کی گشتئ جورئ زمانئ دادگه‌هان ژ لایئ دارشتنا

شيوه‌به‌كی نه‌فهرمینه. ئەف جوړه زمانه ژ زمانئ دادوهری، یان زانستی، یان یاسادانائئ ده‌پته جوداكرن، چونكى سروشنه‌كئ هه‌مه‌جوړ هه‌یه، كو دبیت هه‌ندەك پسه‌پور وه‌كو پارزهران بكاربینن ده‌مئ ل سەر كاروبارین یاسایی دناخفن، ئانكو ل دوپف پیداووستین پش‌ه‌پئ ده‌پته بكارئینان. (النباتي فاطمة الزهراء: 2017 – 2018: 64). كه‌واته ئەف جوړه زمانه ب هه‌مه‌جوړیه‌كا مه‌زن د بكارئیناژیدا ده‌پته نیاسین و دبیت ل گه‌ل هه‌رسئ جوړین دین ئاماژه‌پیکری تیکه‌ل بیت. بۆ نموونه ستافئ پارزهران بكاردئینیت. (مجد هشام بن شریف: 2009 – 2010: 64).

د هه‌مان ده‌مدا زانا (جون كلود جیمار) GEMAR-ئاماژه‌ی ب شه‌ش جوړین زمانئ دادگه‌هان دكه‌ت، ب ئەفئ شيوئ ل خواری:

1- زمانئ یاسایی: - ئەو زمانه ئەوئ په‌رله‌مان (ده‌سته‌لات) بكار دئینیت ده‌مئ ریساریئ یاسایی به‌رله‌لاف د ده‌ستور و یاسایین گشتیدا دادرئیت.

2- زمانئ دادگه‌هئ: - ئەو زمانه ئەوئ ده‌پته بكارئینان د ده‌رئیخستنا بریاردان (احكام) و بریارین دادگه‌هیدا ب شيوازه‌كئ تابه‌ت.

3- زمانئ ریکخستنئ: - ئەو زمانه ئەوئ ژ لاپئ ستاف، یان ئالیئ جیه‌چیکرئیه‌ ده‌پته بكارئینان. هه‌روه‌سا د به‌لگه‌نامه و ریکستین ئاراسته‌کریدا بۆ ئەوی جه‌ماوهرئ سهره‌ده‌ریئ ل گه‌ل کارگیریئ دكه‌ت ده‌پته بكارئینان.

4- زمانئ یاسایی تابه‌ت ب كاروبارنه‌: - ئەف زمانه د بنیاتدا د جیه‌انا مالییه‌تیدا ده‌پته بكارئینان.

5- زمانئ یاسایی تابه‌ت: - ئەف زمانه د بنیاتدا بۆ یاسایین شارستانئ (مه‌ده‌نئ) و بازرگانئ ده‌پته ته‌رخانكرن.

6- زمانئ زانینئ (فقهئ): - ئەو زمانه ئەوئ زانا و پسه‌پورین یاسایی بكاردئینن ده‌مئ ل سەر یاسایی دناخفن و بیر و بوچوون و دان و ستاندنئ ل سەر دكه‌ن د په‌رتووك و وتار و هند دا . (GEMAR: 1981: 344).

- زمانئ دادگه‌هان و ده‌سته‌لات:

ئەگەر ته‌ماشای سیسته‌مئ یاسایی بکه‌ین، دئ بینین كو یاسا دناف جه‌رگئ جفاکیدا په‌یدا دبیت، ب ریکا ئەوی دوه‌پلئ جفاکیئ دنافدا دژیت، ئەوئ پێك ده‌پت ژ په‌گه‌زین جفاکی و ئابووری و ئابنی و سیاسی. د فئ بواریدا یاسا په‌نگه‌دانا ئەوی دوهره‌پلئ جفاکی دكه‌ت، و دبیته خودیکه‌ك كو ره‌نگه‌دانا شارستانیه‌تا جفاکه‌كئ دیارکری ل ده‌مه‌كئ دیارکری بکه‌ت. ب فئ شيوه‌ی وه‌كو پیداووستیه‌ك ژبۆ ریکخستنا وی دناف ئەوئ ژینگه‌ها جفاکیدا په‌یدا دبیت، هه‌روه‌سا به‌شه‌کی ژ شارستانیه‌تا وی جفاکی پێك دئینیت، ب فئ چه‌ندئ هیچ جفاکه‌ك بیی یاسا ناهه‌پته دیتن، د هه‌مان ده‌مدا هیچ یاسایه‌ك

و ب چ یاسایان و بنه‌مایانه‌ ناهه‌پته گرئدان، مه‌به‌ست ژئ ئەو زمانئ زانینیه‌، ئەوئ نقیسه‌ر و پسه‌پور بکاردئینن د رافه‌کرن و په‌سه‌نايه‌تیا تیکستان و تیورین یاساییدا. ئەف زمانه دناف په‌رتووك و فه‌کولین و نامین زانکویاندا ده‌پته دیتن. (فیصل بن سعود العلوئ: 2019: 5). (کلود بوکئ - Claud Bocquet) ئەف جوړه زمانه ب (تیکستین شه‌نگستین یاسایی، یانزئ تیکستین نه‌کادیمی - textes de doctrine) ناف دكه‌ت، و دیار دكه‌ت كو ئەف جوړه نافه‌روكا ریساریئ یاسایی ب خوڤه‌ دگریت. ب شيوه‌یه‌كئ گشتی ئەو تیکستین ژ لاپئ دادوهرانه‌ ده‌پته ده‌رئیخستن، كو شيواز و نفیسینه‌كا نه‌ده‌بی ب خوڤه‌ دگریت، ژبۆ دان و ستاندنئ ل سەر یاسایی و نقیسه‌رین وئ، و به‌لافکرنا گوفارین نه‌کادیمین یاسایی و په‌رتووکین تیوری ل سەر یاسایی و شه‌نگستین وئ. (Claud Bocquet: 2008: 33).

3- زمانئ یاسادانائئ (Legislative Writing):

ئەو زمانه كو ب ریکا وی دارشتنا ئەوان یاسایان ده‌پته کرن، ئەوین مافان ب ده‌ستفه دئینن، و پیدفئ ب پایه‌ندکرئ (پیکریکرئ) په‌ ئەف جوړه دبیته زمانئ به‌لگه‌نامین یاسایین به‌رله‌لاف، وه‌کی ئەو یاسایین ژ لاپئ جفاقا یاسادانائئ (تشریحئ) فه‌ ده‌پته ده‌رئیخستن، یان ده‌ستور، یان گرپه‌ست و ریککه‌فتن، یان په‌یمانان. (النباتي فاطمة الزهراء: 2017 – 2018: 64). زمانئ یاسادانائئ (langage legale) دبیته به‌ره‌مئ چالاکیا په‌رله‌مانئ (ده‌سته‌لاتئ) ئەوئ رادبیت ب دارشتنا ئەوان یاسایان، یان تیکستین خودان سیمایه‌كئ دوره‌پلئ و سروشتی وه‌كو خیزانئ، ب مه‌به‌ستا ریکخستنا شيوازئ داهاتیئ وئ (یاسا و ریساریئ شيوازی)، یان ده‌ستنیشانکرنا راستیان (رویدانان ب هه‌مان شيوه‌پان)، یان هه‌ر بارودوخه‌كئ په‌یوه‌ندی ب یاسایفه‌ هه‌بیت (یاسا و ریساریئ تابه‌ت ب ده‌ستوریه‌). (مجد هشام بن شریف: 2009-2010: 64). ئارمانجا سهره‌کیا ئەفئ زمانئ، ده‌ستنیشانکرنا کومه‌له‌كا پایه‌ندکران یان قه‌ده‌غه‌کرانه. (Gerard Cornu: 1990: 333) ئەو زمانئ د یاسادانائیدا ده‌پته بكارئینان ب جوړین وئینن جیاوازه‌، ژ ده‌ستووری ده‌ستپدکته‌ت، و یاسایین گشتی، و سیسته‌م و رینمایان ب خوڤه‌ دگریت. و ئەف ژ لاپئ به‌پای یاسایفه‌ ب شيوه‌یه‌كئ زنجیره‌بی ده‌پته ریکخستن، و نابیت یاسادانائین ئاست نزم سه‌ریچئ ل سەر یاسادانائین ئاست به‌رز بکه‌ن. (فیصل بن سعود العلوئ: 2019: 6) .

4- زمانئ یاسایی گشتی (le langage juridique commun):

ئەو زمانه ئەوئ ده‌پته بكارئینان ژبۆ دان و ستاندن و ناخفتنئ ل سەر یاسایی دناف جفاکیدا، كو زۆربه‌یا جارن گوتنن وی ب

هەرۆهسا کاروبارین جیاوازی دەستەلاتی و چالاکیی دەزگەهین گشتی، ئەوین ب ئەرکی رێفەبرنی رادین رێک دێخیت، و ئاسانکاری د کاروبارین جیاوازی وەلاتیدا دکەت، و پەپوهەندیی دناقبەرا دەزگەهین ویدا خۆش دکەت، و دناقبەرا دەزگەهان و هاوالاتیاندا ئاسان دکەت. هەرۆهسا پەپوهەندییا یاسایی ب سیستمی سیاسی دەیتە بجهئینان، ب رێکا کارتیکرنا یاسایی ب کپاژین سیاسی و ئاراستین وانقە، ئەوین پەرلەمان تیدا یاسایان ددانیت، یان دادوەر بریاردانان ل سەر دەردێخیت. ل بەر سیبەرا یاسایی دەستەلات ئاراستین خۆ پێشکیش دکەت، و یاسایی د بەرژووەندییا ئارمانجین خۆدا بکارئینیت. ل گەل قی چەندی جوداهی دناقبەرا یاسایی و دەستەلاتیدا دەیتە دیتن، ئانکو د جیهانا سیاسیدا، هەندەک هیزین دەستشیکاری هەنە وەکو هیزا رایا گشتی و داخوازین ئابوورین کەسان و دەزگەهان، و پێداویستین دادپەرورەیی، ئەوین پێدقی بجهئینانی و هتد دینە هوکار و پلان بۆ رێفەبرنا کاروبارین سیاسی، و د قی بواریدا رۆلەکی کاریگەر و چالاک دینن. بەلئ جیهانا یاسایی هەندەک هیزین دی تیدا کار دکەن، ئانکو ئەو هیزن ئەوین ئەرکان دەسپین و مافان ل بەرچاف وەردگرن. دبیت هەندەک جارن یاسازان ب رۆلەکی سیاسی رابیت، کو ب تئ لایەنی تیوری ژ یاسایی بخوینیت. بەلئ ل قیری پرسیارەک دەیتە کرن، ئایا درسته یاسازان دویری ئەوی ژینگەها سیاسیا دنافدا دژیت و کار تیدا دکەت بەیتە دیتن؟ بەرسفدان ل سەر ئەقی پرسیار ل دویف رۆلئ یاسازانی دمینیت، ئانکو نابیت یاسازان دویری ئەوی جیهانا سیاسی بیت، ئەوا دنافدا کار دکەت ئەگەر ب رۆلئ یاسادارێژی رابیت، ئەوژی ل دەمی دانانا یاساپەکا نو، یان راستفەکرنا یاساپەکا بەرەلاق ب وی بەیتە راسپاردن، ئانکو ل دەمی ب کارەکی سیاسی رادبیت. و ئەفەزی راستیەکە پێدقی ب رونکرنی نینە، چونکی یاسادارێژ نەشیت گەندەلیی د ئەرکی خۆدا بکەت، پێچەوانی پێداویستیا هشیاریا جفاکی. (مجد احمد الرفاعی: 2007-2008: 62-64). کەواتە یاسا و دەستەلات پێکفە دەیتە گێردان، د قی بواریدا ئێک ژ تاییەتمەندیین دارشتنا یاسایان، پێدقیە سیاسەتا یاسادانانی ل گەل سیاسەتا گشتیا وەلاتی بەیتە گونجاندن. واتە دارشتنا یاسایان ب سیاسەتا دەستەلاتی کاریگەر دبیت. و ئەفە وی چەندی دگەهینیت کو هەر رێبازەک، یان ئەو لایەنی تاییەت ب یاسادانانێفە، سیاسەتا گشتیا دەستەلاتی ب بوارین خۆین هەمەجۆرفە وەکو بوارین (سیاسی، ئابووری، و جفاکی) ب رێکا ئەو یاساین ددانیت، بجهئینیت. واتە سیاسەتا گشتیا دەستەلاتی ناهیتە جیهەجیکرن ئەگەر

یئی جفاک ناهیتە دیتن. و ئەفەیه ئەوا فەپەلسووفین (رۆمانی) ئامازەکی پی ددەن و دیژن: ل هەر جەهەکی جفاکەک هەبیت، یاساپەک هەیه، و هەر جەهە یاساپەک هەبیت، جفاکەک هەیه. (موید زیدان: 2018: 7). پەپوهەندییا یاسایی ب جفاکیفە، ئەگەرئ موکمرنا پەپوهەندییا وێبە ب زانستین دیترین جفاکیفە، و کارلێکرن ل گەل ئەوان زانستان دکەت، و مفاپی ژ وەردگرت د روی ب ریبوونا ئەوان دیاردین جفاکیین جیاواز ئەوین پێدقی ب رێکخستنی هەین. ئانکو دەمی یاسا ئامراژین دەستەلاتی رێک دێخیت، ب زانستی سیاسیفە دەیتە گێردان، و دەمی پەپوهەندیین ئابووری رێک دێخیت، ب زانستی ئابوورێفە دەیتە گێردان، و ب زانستین دەرووناسی و جفاکاناسیفە دەیتە گێردان دەمی رەفتارین تاوانباری و سزایەکی گونجای بۆ دەروون و شیوازی رەفتارین وی دەستشیکان دکەت. هەرۆهسا ب زانستی مێژووورێفە دەیتە گێردان دەمی فەکولینی ل سەر سیستمین یاساین پێشین دکەت و مفای ژ وەردگرت، د هەمان دەمدا مفاپی ژ زانستی رەوشتی وەردگرت وەکو ژێدەرەک بۆ دانانا ریساین یاسایی. (مجد حسین منصور: 2010: 16). د قی بواریدا ئەو جفاکی یاسا سەرورەبیت، نە ب تئ ژ خرفەبوونا تاکە کەسان ل جەهەکی دیارکی پێک دەیت، بەلکو پێدقیە جفاکەکی سیاسی رێکخستنی هەبیت، خودان دەستەلات بیت و مفاپی سەرورەبی ب خۆفە ببینیت، داکو بشیت ریزگرتنا یاسایی و جیهەجیکرنا وی ل سەر کەسان بسەپینیت. و ئەفەیه دبیتە ئەگەرئ پرسیارکرنی: ئایا یاسا دناف هەر جفاکەکیدا دەیتە دیتن؟ یان پێدقیە ل گەل هەبوونا وی جفاکەکی سیاسی رێکخستنی (دەستەلاتەک) هەبیت؟ ب پامانەکا دیتر، چەندا پێدقیە یاسا و دەستەلات ل گەل ئێک بەیتە دیتن؟ د قی بواریدا هەندەک دینن کو پێدقیە یاسا و دەستەلات ل گەل ئێک بەیتە دیتن، ئانکو دەستەلاتەکا سیاسیا رێکخستنی هەبیت، و خودان هیز و سەرورەبیت کو هاوالاتیان نەچار کەت ریزگرتنی ل یاساین وی بگرن، و ئەف چەندە (اوستن - Austen) ی ئامازە پێدایە دەمی دیژیت: یاسا ژ فەرماین دەستەلاتی پێک دەیت، یان حەز و شیانین دەستەلاتا گشتیە دناف وەلاتیدا. (موید زیدان: 2018: 7-8). پەپوهەندییەکا موکم دناقبەرا یاسایی و دەستەلاتیدا هەیه، کو یاسا بواریەکی ژ ریساین خۆ بۆ سیستمی سیاسی تەرخان دکەت. د قی بواریدا یاسا شیوی دەستەلاتی دناف وەلاتیدا دەستشیکان دکەت، ئایا پاشاتی، یان کومارییە، و جۆرین دەستەلاتی دناف وەلاتیدا دەستشیکان دکەت، و هەر ئێک ژ وان ل دویف پسپوواریا وان رێک دێخیت، و پەپوهەندییا دناقبەرا ئەفان جوړین دەستەلاتاندا دیار دکەت.

ئاماژە پێکریدا دیار دبیت کو دشیاندايه یاسا پشکداریی د هەمی کاروبارین وه‌لاتیدا بکەت، ژ سیاسەت و شەنگستە و رێفەبرنا کاروبارین وه‌لاتی ب رێکا ئەوان مادین یاساین ل دادگەهان دەهینە دانان کو د بەرزەوه‌ندییا هاولاتیان و دەستەهلاتیدا کار دکەن.

دەستەهلات د زمانی دادگەهاندا :

ب شیوه‌یه‌کی گشتی یاسا پێک دەهیت ژ کومه‌له‌کا رێساین یاسایی، ئەوین رەفتارین گشتین تاکه‌که‌سین جفاکی دناق هەر کومه‌لگه‌هه‌کیدا پێگیر دکەن. و په‌یوه‌ندیین دناقبه‌را واندای پێک دێن، و هاولاتیان نه‌چار دکەن کو رێزگرتنی ل ئەوان یاسان بگرن ب رێکا ئەوی سزایی ژ لای دەستەهلاتا گشتیقه‌ ده‌هینە دانان بو هەر که‌سه‌کی سەرپێچیی بکەت. ئانکو " زمانی یاسایی زمانه‌کی جفاکی پراگماتیکیه، کو سروشته‌کی ئەنجامدانی هه‌یه، ئەوژی ل دەمی ده‌هینە گوتن، ئانکو دقیت کرده‌یه‌کا دیارکری به‌هینە ئەنجامدان. بو نموونه‌ ل دەمی دادوهر دپێژیت:- دادگه‌هی بریاردا ب زیندانکرن و غه‌رامه‌کرنا تاوانباری. ئانکو د ئەقیدیدا کرده‌یا (بریاردان) هه‌یه و دقیت تاوانبار به‌هینە زیندانکرن و پاره‌یان بده‌ت. هه‌روه‌سا زمانی یاسایی زمانه‌کی پێگیره و زمانی حوکمی و یاسادانانییه و هەر که‌سی سەرپێچیی ل سەر بکەت، دقیت سزادان. هه‌روه‌سا زمانه‌کی راپورتیه‌ و ئەرکی سهره‌کیی یاسایی رێکخستنا رەفتارین مروقییه". (شیرزاد سه‌بری: 2020: 336-337). ب فی شیوه‌ی زمانی یاسایی خودان دەستەهلاته و ل دەمی ده‌هینە گوتن هه‌می که‌س و کریار و رەفتارین وان دپێخیته‌ ل ژێر دەستەهلاتا خو". له‌م سه‌رده‌مه‌دا زمان تهنیا وه‌ک رێگه‌یه‌ک بو بیرکردنه‌وه‌ یان ده‌ریین یان کارتیکردن یان جپه‌جپیکردنی پێداویستییه‌کان ناژمێردریت، به‌لکو بوته‌ خاوه‌ن ده‌سەلات، حوکم ده‌کاته سەر ئەوانه‌ی به‌کاری دین، هه‌روه‌ها بوته‌ ئامرازیک بو ده‌سه‌لات وه‌رگرتن و ده‌سەلات به‌رئوه‌بردن". (عه‌بدولواحید موشیر ده‌یه‌ی و شیرزاد سه‌بری: 2013: 78). د فی بورایدا زمانی یاسایی بی به‌هر نینه ژ ئەقی تابه‌تمه‌ندیی و خودان ده‌سه‌لات و سه‌روه‌رییه. سه‌روه‌رییا یاسایی ده‌هینە نیاسین کو ئیک ژ بنه‌ما و شەنگستین ده‌سه‌لاتکرتیه، هه‌می که‌س و دام و ده‌زگه‌ه و پارت و کیانین سیاسی یین گشتی و تابه‌ته‌ی دکه‌ته به‌رپرس به‌رامبه‌ری ئەوان یاساین ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخو ده‌رددێخیت، و ل سەر بنه‌ما و شەنگستین یه‌کسانیی بجهدئینیت، و ل گه‌ل پیفه‌رین جیهانین ماوین مروقان ده‌هینە رێکخستن، و ب شیوه‌یه‌کی سه‌ربه‌خو کار دکەت. ب فی شیوه‌ی پێگیریکرنی و خو‌سه‌پاندنی بکار دئینیت. زنده‌باری دانانا پیرابووین پیدقی ژبو گره‌تیکرنا ر‌اوه‌ستیانی به‌رامبه‌ر سه‌روه‌رییا یاسایی، و بکارئینانا

دناق یاسابه‌کیده‌هینە دانان، کو رێساین وین یاسایی بینه ئەگه‌ری بجه‌ئینانا وی ب شیوه‌یه‌کی پابه‌ندکری. و ئەقه‌ وی چه‌ندی دگه‌هینیت کو یاساین نقیسی وه‌کو ئامراز ده‌هینە دانان کو ب رێکا وان سیاسه‌تا ده‌سه‌لاتی د بوارین جیاوازدا به‌هینە بجه‌ئینان، و سیاسه‌تا یاسادانانی د راستیدا ره‌نگه‌دانا سیاسه‌تا گشتییا ده‌سه‌لاتیه. (مجد اقبال المشهدانی: 2009: 681-682). هه‌روه‌سا " زمان پوله‌کی سه‌ره‌کی د پروسیسا پێگه‌هاندنا جفاکیدا دگبیریت، و پشکداریی د دروستکرنا شه‌رعیه‌تیدا بو سیستمی سیاسی دکەت، چونکی زمان ئالاقی سیاسه‌تییه و رێکه‌کا سه‌ره‌کییه بو هه‌لگرتن و به‌لافکرن و فه‌گوه‌ازتتا هزر و بیران، هه‌روه‌سان بو ب ده‌ستقه‌هینانا ئارمانجین مه‌به‌ستدار". (شیرزاد سه‌بری عه‌لی و عه‌بدولسه‌لام نه‌جمه‌دین: 2011: 28). زور جارن یاسا پشکداریی د ر‌اگه‌هاندنا شه‌نگستە و سیاسه‌ت و رێسایاندا دکەت. ئانکو دشیاندايه یاسا بو ئەوان که‌ره‌ستین ده‌ستنیشانکرنا شه‌نگستان، یان سیاسه‌تان، یان ئەو رێساین پیدقی بجه‌ئینانی هه‌ین، به‌هینە بکارئینان. ئەوژی ب رێکا ئەوان کارین ئاماژه‌ی ب جپگیربوونی دکەن وه‌کی (دیه‌ته) و (دکه‌فیته‌ ل ژێر) و (ل سەر جپه‌جی دبیت) و هتد. د ئەفان دوخاندنا کارئ یاسایی داخواری ژ که‌سه‌کی ناکه‌ت کو ب کاره‌کی رابیییت، یانژی تشته‌کی بکەت، به‌لکو رێسایه‌کی ددانیت، یان سیاسه‌ته‌کی ده‌ستنیشان دکەت، یان شه‌نگسته‌کی دیارکری ر‌ادگه‌هینیت. و دبیت ده‌ریین ژ ئەقی چه‌ندی به‌هینە کرن ب رێکا ئەوان کارین ئاماژه‌ی ب چالاکبوونی دکەن، ئانکو ئەوین په‌یوه‌ندی ب بارودوخین جیاوازقه هه‌ین. نموونه‌ ل سەر بکارئینانا کارئ یاسایی ژبو ئاماژه‌کرن ب جپگیربوونی:-

-نموونا ئیک " بریارداین ئەقی یاسایی ل سەر بریارین هه‌ردوو لایه‌نان ژ که‌ساین یاسا گشتی و یاسا تابه‌ته‌ ده‌هینە جپه‌جپکرن سه‌باره‌ت هەر کپشه‌یه‌کا یاسایا دژابه‌تی ل سەر ده‌هینە کرن"
-نموونا دووی " هەر مه‌رحه‌ک (خاله‌کا) پێچه‌وانی بریارداین ئەقی یاسایی کار پی ناهینە کرن"
-نموونا سییی " دامه‌زراندن د ئەرکین پله‌ به‌رزدا ب بریارا سه‌روک وه‌زیری ده‌هینە کرن"

هه‌روه‌سا نموونه‌ ل سەر بکارئینانا کارئ یاسایی ژبو ئاماژه‌کرن ب چالاکبوونی:-

-نموونا ئیک " هەر وه‌زاره‌ته‌ک ستافه‌کی رێکخستی ددانیت ب پشت به‌ستنا ده‌سه‌لاتا پسپور(تابه‌تمه‌ند)"

-نموونا دووی " ئەو بریارین ژ لای جفا‌تا وه‌زیرانه‌ ده‌هینە ده‌رئیکستن دناق روژنامه‌ و گوفا‌رین روژانه‌دا ده‌هینە ر‌اگه‌هاندن...". (خالد بن عبدالرزاق: 2015: 64-65) . د فان نموونین

پێچەوانە یاسایی ھاتبیتە دانان، یان پابەندکردن ئەوی کەسێ سەرپێچی کری ب قەرەبووکردن کەسانین زیان قی کەفتین. سەبارەت ئەرکێ خۆپاراستنێ پێک دەھێت ژ ناگەھداکرن و ھەشیارکردن ھاوانیان و پالدا ناوان بۆ پێزگرن یاسایی، ل جھێ سەپاندنا سزایی ل سەر وان دەمی سەرپێچی دکن. د قی بواریدا دەیندار نەچار دبیت دەینی خۆ بەدەت داکو یاسا دەست ب سەر پارە و مالیەتی ویدا نەگرت و ب نەچاری بفروشیت. ب شیۆپەیکێ گشتی دەستھەلات شیۆپەیکە ژ شیۆین ھێزی، ئانکو ئەو ئامرازە ئەوی ب پێکا وێ دشیانداپە کەسە کەرتی بکرن ل سەر پەفتارین کەسەکی دی بکەت، بەلی ھێز ژ دەستھەلاتی دەھیتە جودا کەرن، ژبەر ئەوان ئامرازین ب پێکا وان پێگێرکرن و بچھینانا فەرمانان دەھیتە کەرن. دارشتنا رێسایین یاسایی ب پێزەپەکا مەزن پشت بەستن ل سەر بکارئینانا شیۆازین فەرماندانی دکن. مەبەست ژ شیۆازین فەرماندانی: - ئەو پەیشن ئەوین سروشتی فەرمانی ب خۆقە دگرن، و رێسایەکا یاسایی ژ لای بکارھێنەرێ وێقە دەستنیشان دکەت. شیۆازی فەرماندانی پێک دەھیت ژ: - شیۆازی پێگێرکرن، و شیۆازی ناگەھدارکرن، و دانا دەستھەلاتا بەھادانانی و ژێ وەرگرتنا وێ، قەدەغەکرن، دانا مافان و وەرگرتنا وان، راسپاردنا دەستھەلاتی، و پسیووران، و مەرجدانانی.

1- شیۆازی پێگێرکرن:

پێگێرکرن ب کارەکی دبیتە ئەرکێ ئێکێ د رستین یاساداناندا، ئانکو گرنگترین تاپەتمەندیا رێسایا یاسایی ژ ھەمی رێسایین دین جفاکی و پەوشتی و ئابنی و ... ھتد جودا دکەت، ئەو کە پابەندکرییە و پێگێری پێ دەھیتە کەرن، ژبەر ئەقێ چەندی ب شیۆپەیکێ گشتی ھێج بەلگەنامەپەکا یاسادانانی ژ سەپاندنا پێگێرکرن ل سەر وەرگران بێ بەھر نین. و ژبۆ ئەقێ مەبەستی چەندین شیۆاز و دەریپین دەھیتە بکارئینان، ژ وان: - " پێدقییە ل سەر فلانی ئەقێ کاری.. " و " ل سەر فلانی کاری... " و " پێدقییە فلان پێگێریت ب ... " و " فلان بەھیتە راسپاردن بۆ... " و " فلان کاری... " و ھتد.

2- شیۆازی ناگەھدارکرن (الاباحە) و راسپاردنا دەستھەلاتا بەھادانانی:

ئەق شیۆازە پێچەوانی شیۆازی پێگێرکرنی، ئەوی مروقی نەچار دکەت کو کارەکی بکەت. ئانکو شیۆازی ناگەھدارکرن و راسپاردنا دەستھەلاتا بەھادانانی بۆ ئازادیا ھەلبژارتنی دەھیتە بکارئینان. ب قی شیۆەکی گوھداری ئازادیا ھەلبژارتنی ھەپە سەبارەت ئەوی کاری بۆ دەھیتە ئاراستەکرن، ئابا وی کاری بکەت، یانژی نەکەت. د قی بواریدا دوو دەریپین دەھیتە بکارئینان، ئەوژی: - " دبیت - چیدبیت " و ئامراز

پەکسانیی، و بەرپرسیایەتی بەرامبەر یاسایی و دادپەوھری د جێبەجێکردن ویدا. ھەرۆھسا جودا کەرن دناقەرا دەستھەلاتاندا، و بەشداریکرن د پروسیسا دروستکردن بریاراندا، و دروست بکارئینان و راستگویی یاسایی، و ھەبوونا پونی و ئاشکەرای د کربارین جێبەجێکردن ژ کربارین سەرۆھریا یاسایی دەھیتە دانان. (لیان ماک: 2015: 12). ئەق پێناسە پەگەزەکی سەرەکی د سەرۆھریا یاساییدا دیار دکەت، ئەوژی تێگەھی بەرپرسیایەتی ھەمی لاپەنانە بەرامبەر یاسایی، و زور جارن ئەق تێگەھە دناق جفاکی کوردییدا دەھیتە گوتن کو (یاسا سەرۆھەر). ھەرۆھسا ئامازە ب چەند خالە کین دێزی دکەت وەکو: چەوانیا دارشتنا یاسایان، و جێبەجێکردن وان، و ئاشکەرای و پونی پروسیسین یاسادانانی، و بەرچا ق وەرگرتنا پەکسانی و دادپەوھری د جێبەجێکردن واندا، زبەدەباری دروستکردن یاسان و بچھینانا وان ژ لای کپانەکی سەرەخۆ و خودان بریار. د قی بواریدا پێدقییە جوداھی دناقەرا دەستھەلاتا جێبەجێکردن و دەستھەلاتا یاسادانانی و دەستھەلاتا دادوھریا بەھیتە کەرن و ھەر دەستھەلاتەک ژ قان کار و کربارین وان ب شیۆپەیکێ ئاشکەرا بەھیتە دەستنیشانکرن. ئانکو ھندەک دەستھەلات تاپەتن ب دانان یاسایان و بریاردان و ھەکو دەستھەلاتا یاسادانانی (پەرلەمان) و دەستھەلاتا دادوھری، بەلی بچھینانا یاسایان ژ لای دەستھەلاتا گشتیقە (دەستھەلاتا جێبەجێکردن) دەھیتە کەرن، ئەوین پێک دەھین ژ (فەرمانبەرتن دەزگەھین ئیمنایەتی و پولیس و ... ھتد). ئەق چەندە بۆ مە دیار دکەت کو زمانی یاسایی زمانەکی پابەندکرییە و ب سزادانانیقە دەھیتە گرتن. ئانکو ھەر رێسایەکا یاسایی سزایەکی بەرجەستەیی ھەپە، کو ل سەر ئەوی کەسێ سەرپێچی دکەت دەھیتە سەپاندن. و ئەقە ھێز ژ دەستھەلاتا گشتی وەر دگرت، ب قی چەندی ئارمانجا یاسایی دەھیتە بچھینان، کو یاسا ژبۆ دانان سیستەمەکی دیارکری و زالیوون ل سەر پەفتارین کاساین جفاکی کار دکەت، و ئەقەپە دەستھەلاتا وێ دیار دکەت و پێزگرتنی ل بریاردانین وێ ل بەرچا ق وەر دگرت. ئانکو رێسایین یاسایی و ھەکو رێسایین سەپاندنی (پابەندکری) دەھیتە دانان و ھەر کەسێ سەرپێچی ل سەر بکەت، دئ ھیتە سزادان. (خالد بن عبدالرزاق: 2015: 51-52). د قی بواریدا سزادان ھوکاری سەرەکییە بۆ پێزگرتنا یاسایی، چونکی ب دوو ئەرکان رادبیت. ئەرکێ ئێکێ چارەسەرییە و ئەرکێ دووی خۆپاراستنە. دەربارە ئەرکێ چارەسەریی پێک دەھیت ژ سەپاندنا سزایی ل سەر ھەر کەسەکی سەرپێچی دکەت ب شیۆپەیکێ کو ببیتە ھوکاری ژناقبرنا ئەوی سەرپێچی یان نەمانا پاشمایین وێ. و ھەکی ژناقبرنا گرتەستەکی کو

"ده‌زگه‌هین پسیپور ب ... " ،...هتد. ل قیرئ پیدقییه شیوازئ کاری بو (شیوازئ راسپاردنا ده‌سته‌لاتئ و پسیپوران) د ده‌مئ نه‌بوریدا بیت. (خالد عبدالرزاق: 2015: 61-64). نه‌گەر ئەماشه‌ی ئەقان شیوازئ نافرئ بکه‌ن، دئ بینین کو زۆربه‌یا وان وه‌لاتیان پابه‌ند دکهن کو ب کرپاره‌کئ رابین، یان تشته‌کی بکه‌ن، یان پیچه‌وانه، ئەوی کاری نه‌که‌ن، و خو ژئ دویر پیخن. و ئەفه‌ه‌باشترین به‌لگه‌نه‌بو دیارکرن ده‌سته‌لاتا یاسایئ و ریسایئ وئ، کو پیگی‌یکرنئ بجه‌بین و رزگرتئ ل یاسایان بگرن.

ئەنجام

1- زمان رۆله‌کئ سهره‌کی د پیکهاتنا یاسایئ و دارشتنا تیکست و مادئین یاسایئ و بجه‌ئینانا فه‌رمان و بریارئین دادگه‌هیدا دبینیت.

2 - زمانئ یاسایئ خودان سالوخه‌تئین تایبه‌ته‌د ده‌ریین و پیکهاتنا رستان و تیکستاندا، ئانکو خودان رێزمان و رامن و شیواز و ئامازه‌کرنئین جفاکی و روشنیریه، و ل دویف گه‌شه‌کرن سهرده‌می و جفاکی گه‌شه‌کرنئ ب خوڤه دبینیت.

3 - زمانئ یاسایئ دبیته‌پشکه‌ک ژ زمانئ دادگه‌هان کو زمانئ دادگه‌هان پێک ده‌یت ژ بیر و بوچووئین دادوهر و ستافئین ل یاسایئ کار دکهن، کو زمانه‌کئ شرۆڤه‌کریه و دشیاندايه به‌یته وه‌سفکرن و بکارئینان ده‌مئ دناڤ چارچووڤه‌کئ به‌رفره‌دا ئاخفتن ل سهر ده‌یته‌کرن، به‌لئ زمانئ یاسایئ شیوازئ نفیسین و دارشتنا مادئین یاسایئ و به‌لگه‌نامه و که‌یسین یاسایئ ب خوڤه دگریت.

4- زمانئ دادگه‌هان چه‌ندین تایبه‌تمه‌ندیان ب خوڤه دگریت وه‌کو تایبه‌تمه‌ندیین (په‌قه‌ری، جیه‌جیکرن، ته‌کنیکی، بابه‌تی، کورتکرن و دریزه‌پیدان، گشتگیری و ده‌ستنیشانکرن، پیگیری و ئاسانکرن،...هتد).

5- زمانئ دادگه‌هان چه‌ندین ئه‌رکان بجه‌ئینین وه‌کو ئه‌رکین (گه‌هاندنا زانیاریان، کارتیکرن، پیگی‌یکرن، په‌یوه‌ندیکرن، و راگه‌هاندن).

6- جوړئ زمانئ دادگه‌هان پێک ده‌ین ژ (زمانئ دادگه‌هی، زمانئ یاسایئ ئەکادیمی، زمانئ یاسادانائئ (تشریح)، زمانئ یاسایئ گشتی، زمانئ گرێبه‌ستان،...هتد).

7- پیدقییه یاسا و ده‌سته‌لات ل گه‌ل ئێک دناڤ جفاکیدا به‌یته‌دیتن، ئانکو ده‌سته‌لاته‌کا سیاسیا ریکخستی هه‌بیت، و خودان هیز و سه‌روه‌ریت کو وه‌لاتیان نه‌چارکته‌ رزگرتئ ل یاسایئ وئ بگرن.

8- زمانئ یاسایئ و دادگه‌هان ئارمانجین ده‌سته‌لاتئ بجه‌ئینین و ب ریکا وی هیز و ده‌سته‌لات ده‌یته‌سه‌پاندن.

په‌یوه‌ندی " بو". بو نموونه - "چیدبیت ل سهر که‌سئ گه‌شتیار رۆژیا خو بخوت د ره‌مه‌زانیدا. " - "چیدبیت ده‌زگه‌هئ دارایی گرێبه‌ستئ ل سهر هژمارا ئەوی که‌سئ گرێبه‌ست گرنیدایی جیه‌جئ بکه‌ت".

ب فی شیوه‌ی هه‌می بوارین بکارئینانا شیوازئ " چیدبیت" ئامازه‌ی ب ئازادیا هه‌لبزارتنئ دکته‌ت. ل گه‌ل قئ چه‌ندی، دبیت د هنده‌ک بارودوخاندا جوداه‌ی دناڤه‌را بکارئینانا وئ وه‌کو ئاگه‌هدارکرن، و بکارئینانا وئ وه‌کو راسپاردنا ده‌سته‌لاتا دارایی زۆر زه‌حمه‌ت و گرانبه‌ت. د فی بواریدا ئەو ده‌وره‌به‌رئ دناڤدا ده‌یته‌ بکارئینان دبیته‌ هوکارئ سهره‌کئ بو ئێک جوداگرنا وان. ب هه‌مان شیوه‌ ئامرازئ په‌یوه‌ندیکرنئ " بو ". بو نموونه:-

" بو هه‌ردوو لایه‌نئ دزیه‌ر دشیاندايه رێک بکه‌ن، یان...."

3- شیوازئ قه‌ده‌غه‌کرنئ و ژناڤرنا ده‌سته‌لاتا به‌ادانائئ:

شیوازئ قه‌ده‌غه‌کرنئ ئامازه‌ی ب وئ چه‌ندی دکته‌ت کو دشیاندا نینه‌ بکه‌ر ب ئەوی کاری راببیت، ئەوئ دناڤ تیکستیدا هاتیه‌ نفیسین. گرنگترین ده‌ریین د فی شیوازیدا پێک ده‌یت ژ " قه‌ده‌غه‌یه" و " چینابیت ". بو نموونه:-

"چینابیت کرێکار د ماوئ بیهنغه‌دانا سالانه‌دا، یان د ده‌ستووریا نه‌خوشییدا کاره‌کی ل ده‌ف که‌سه‌کئ دی بکه‌ت". یان زۆر جار ل کلینیکئ نوژداران هاتیه‌ نفیسین " جگاره‌کیشان قه‌ده‌غه‌یه ". د فی بواریدا ئەف شیوازه‌ راسته‌وخو ئامازه‌ی ب قه‌ده‌غه‌کرن کاری، یان نه‌هیلانا وی دکته‌ت، و هه‌ر که‌سئ سه‌رپیچیئ ل سهر ئەفی سیسته‌می بکه‌ت، وه‌کو ئاوانباره‌کی ددانیت، یان سزایه‌کی بو ده‌ستنیشان دکته‌ت.

4- شیوازئ دانا مافان و وه‌گرتنا ژ وان:

ئەف شیوازه‌ بو ده‌ریینئ ژ دانا مافی ده‌یته‌ بکارئینان. گرنگترین شیوازئین بو ئەفی مه‌به‌ستئ ده‌یته‌ بکارئینان، پێک ده‌ین ژ: " فلانی مافی.. " و " فلان مافداره‌ کو.. " و " فلان پیدقی ب .. " و " ژ مافئین فلانییه‌ کو .. ". د فی بواریدا ئامرازئ نه‌فیکرنئ " نینه " ل گه‌ل هه‌ردوو شیوازئین " ماف هه‌یه " و " مافداره " ده‌یته‌ بکارئینان بو ژناڤرنا مافی. بو نموونه:-

"کرێداری ماف نینه‌ ده‌ستکاریئ د ئافاهیدا بکه‌ت یئی ئاگه‌هدارکرن خودانئ ئافاهی"

" که‌سئ ماف نینه‌ سه‌رپیچیئ د یاسایئ هاتن و چووئیدا بکه‌ت"

5- شیوازئ راسپاردنا ده‌سته‌لاتئ و پسیپوران: ئەف شیوازه‌ راسپاردنئ دده‌ته‌ بکه‌رئ یاسایئ کو خودان ده‌سته‌لاته‌، یان ل دویف پسیپوریا خو ب کاره‌کی راببیت. ژ گرنگترین شیوازئین بکاره‌اتی بو ئەفی مه‌به‌ستئ:- " فلان ده‌یته‌ راسپاردن کو .. " ، " ریفه‌به‌رئ دارایی دبیته‌ پسیپور ب کاری... " و

فردینان دی سوسور: علم اللغة العام، ت: یوتیل یوسف عزیز، دار افاق عربیة، بغداد، 1985.

فیصل بن سعود العلوي: البناء اللغوي للنص القانوني في ظل اللغة العربية، جامعة السلطان قابوس، ربيع، 2019.

کلاوس برینکر: التحليل اللغوي للنص- مدخل الى المفاهيم الاساسية والمناهج، ت: سعید حسن بحیری، مؤسسة المختار، ط1، 2005.

مجد حسین منصور: المدخل الى القانون(القاعدة القانونية)، منشورات الحلبي الحقوقية، لبنان، ط1، 2010.

مجد اقبال یاسین المشهدانی: لغة القانون، كلية القانون، مجلة جامعة الانبار للغات والاداب، عدد 1، 2009.

مجد هشام بن شریف: التكافؤ في الترجمة القانونية - الترجمة العربية للاعلان العالمي لحقوق الانسان، رسالة ماجستير في الترجمة، جامعة وهران، 2010.

مجد بطاوي: اللغة والهيمنة السياسية بين بنى الخطاب و بنى السلطة، مجلة الدراسات الثقافية واللغوية والفنية، عدد 3، ديسمبر (2018).

امؤید زیدان: علم الاجتماع القانوني، منشورات الجامعة الافتراضية السورية، جمهورية العربية السورية، 2018.

النباتی فاطمة الزهراء: ترجمة التناص في الخطاب القانوني - الصكوك القانونية للامم المتحدة نموذجاً، رسالة دكتوراه، جزائر، 2017-2018.

نجاه سعدون وجمال بوتشاشه: البناء اللغوي للنص القانوني ما بين العربية والفرنسية في ظل لغة الاختصاص، جامعة الجزائر، مجله الاثر، عدد(28)، جوان 2017 .

ژیدهرین ټنگلیزی:

Anaa Trosborg, Rhetorical Strategies in Legal language, Discourse Analysis of statutes and contracts, Tubingen; Narr, 1997.

2Brenda Danet, Language in the Legal Process, law and society, 14(3), 1980

Claude Bocquet, la tradition juridique, fondement et method, De Boeck, Bruxelles, paris, 2008.

Deborah Cao, Translating Law, British library Cataloguing in publication Data, 2007.

Dennis Kurzon, Language of the Law and Legal Language, in C. lanren and M. Nordman. Special language; from humans thinking to thinking machines. Clevedne; multilingual matters. 1989

Gerard Cornu, la linguistique juridique, paris, Montchrestien, 1990.

Gemar Jean-Claude, Reflexions sur le langage du droit; problemes de langue et de style, META, vol.26, n4, presses de universite de montreal, 1981.

J.Pelage, la traduction juridique; problematique et Methodes. Edite par lauteur, france, 2007.

Jerzy Wroblewski, Les Langues juridiques; une typologie, Droit&Societe N8, 1988.

Saford Schane, Language and the Law, UK-Trade paper, London, 2006

9-ب هېچ رهنګه کی یاسا و دهسته لات ژنګ ناهېته جوداګرن، چونکی دارشتنا یاسایان ب سیاسته تا گشتیا وه لاتی کاربګر د بیت و پندقیه ل ګه ل وی سیاسته تی ژنګ بکه فیت، ب فی چه ندی سیاسته تا گشتیا دهسته لاتی ناهېته چې به چېګرن ته ګر دناف یاسایه کېدا نه هېته دیتن.

10- زور به بیا ماده و ټیکستین یاسای پشکداریی د راګه هاندنا شه نګسته و سیاست و ریسایین گشتیدا دکهن ب ریکا نه وان کهره ستین ده ستینشانګری بو شه نګستان، یان سیاسته تان، یان نه و ریسایین پندقی ب چې به چېګرنی هه ین. ټانکو یاسا دهسته لاتی ل سهر رېقه برنا هه می کاروبارین وه لاتیدا دکه ت. وه کی دپژن: یاسا سه ره وه.

ژیدهر

ژیدهرین کوردی:

ټاؤیستا که مال مه حموود: رافه کورنی تاوانه کانی زمان له چنوهی په پیبیردنه زمانیه - دادوه ریه کاند، زانکوی سلیمان، فاکه لتی زمان و زانسته مروفايه تیه کان، گوفاری زانکوی راپه رین، ژ (5)، 2015.

شیرزاد سه بری عه لی: شروفه کرنا گوتاری، په رتووکخانه یا موکسی، چاپا ټیک، دهوک، 2020.

شیرزاد سه بری عه لی و عه بدولسه لام نه جمه دین: زمانقانییا کاره کی، چاپخانا خان، دهوک، 2011.

عه بدولواحد موشیر دزه یی و شیرزاد سه بری: زمانه وانی سیاسی، هه ولیر، 2013.

ژیدهرین عه ربه یی:

ابتسام بن بوضیاف: ترجمة القانون الدولي بين الحرفية و التقنيات الترجمة - دراسه تحليلية نقدية مقارنة لميثاق الامم المتحدة، رسالة ماجستير، جامعة الاخوة منتوري- الجزائر، 2014-2015.

احمد مجد الرفاعي: المدخل للعلوم القانونية(نظرية القانون)، كلية القانون - جامعة بنها، د. ط، 2007 - 2008.

ایمان بن مجد: لغة القانون و الترجمة في الجزائر ... اشکالات و حلول، جامعة الجزائر2، مجلة اللسانيات، عدد 24، 2014.

حسن خمیس الملخ: اللسانيات الوظيفية (اصابع مختلفه لید واحدة)، عالم کتب الحدیث، الاردن - اربد، ط1، 2018.

خالد بن عبدالرزاق بن صالح الصفي: دليل صياغة الانظمة واللوائح في المملكة العربية السعودية، الفالحين للطباعة والنشر، السعودية - الرياض، ط1، 2015.

سعید احمد بیومي: لغة القانون في ضوء علم لغة النص - دراسة في التماسك النصي، دار الكتب القانونية، مصر، ط1، 2010.

سمیر شریف استیتیه: اللسانيات (المجال، والوظيفة، والمنهج)، عالم کتب الحدیث، الاردن، 2008.

سلیمان بن عبدالعزیز العیونی: الضوابط اللغوية للصياغة القانونية، مجلة العلوم العربية، عدد (29)، شوال (1434هـ).

الخلاصة

تعد اللغة العنصر الرئيسي في الشؤون القانونية والقضائية، فهي المكون الأساسي للنصوص والمواد القانونية والقضايا والملفات المتواجدة في القضاء وسبل حلولها، ولهذا وجب تحديد سمات ووظائف وأنواع لغة القضاء، كونها لغة علمية تختلف عن اللغة العادية، من حيث مستخدميها ومجال استعمالها والغاية المرجوة منها. إن لغة القضاء ترتبط ارتباطاً وثيقاً بالسلطة السياسية للدولة، حيث تتركس جهودها في حماية مصالحها، ومن جهة أخرى يتم تنفيذ جميع القوانين من خلال السياسة العامة للدولة، أي أن السلطة هي إحدى الأعمدة الأساسية في تشريع القوانين فتواجدها مرتبط بتواجد السلطة، وهي تصاغ من خلال اتفاق السياسة التشريعية مع سياسة السلطة العامة، وبهذا لا تطبق السياسة العامة لا بوجود قانون يشرعها. إن لغة القضاء هي لغة الحكم والسيادة، فهي لغة ملزمة في الدساتير والقوانين العامة والنظام السياسي والإجتماعي والإقتصادي للدولة، أي عند إصدار أي قانون أو دستور جديد، يتم البت فيها مباشرة من قبل الجهات المعنية، ويعد أمراً نافذاً، وهذا ما يجعلها لغة الحكم والسيادة يتناول البحث عدا المقدمة والنتائج على النحو الآتي: (اللغة وتأثيرها في القضاء، لغة القضاء من حيث الخصائص والوظائف وأنواعها، لغة القضاء والحكم السياسي، الحكم والسلطة في لغة القضاء). في الختام تم عرض ملخص البحث باللغتين العربية والانكليزية.

GOVERNANCE AND BINDING IN THE LANGUAGE OF THE JUDICIARY

CHIMAN NIDHAMADEEN MAHMOOD* and ABDUSALAM N. ABDULLAH**

*Dept. of Kurdish Language, College of Basic Education, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

**Dept. of Kurdish Language, Faculty of Humanities, University of Zahko, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

In legal and judicial affairs, language is the main element. In legal texts, materials, cases and files in the judiciary language are regarded the main component. For this reason, it is necessary to define the characteristics, functions and types of the language of the judiciary. Being a scientific language that differs from ordinary language, in terms of its users, the field of use and the desired purpose, it is necessary to define the characteristics, functions and types of judicial language. There is a close relation between the language of the judiciary the political authority of the state. As its efforts are devoted to protecting its interests. On the other hand, all laws are implemented through the states general policy. That is, authority is one of the main pillars in enacting laws, as its existence is linked to the existence of authority. It is formulated through the agreement

of the legislative policy with the policy of the public authority, and thus the public policy is not applied without the presence of a law that legitimizes it. The language of the judiciary is the language of governance and sovereignty. It is a binding language in constitutions, general laws, and the political, social and economic system of the state. That is, when any new law or constitution is issued, it is decided upon directly by the concerned authorities, and it is considered valid, and this is what makes it the language of governance and sovereignty. Except for the introduction and the results, the research deals with the following: (Language and its impact on the judiciary, the language of the judiciary in terms of characteristics, functions and types, the language of judiciary and political rule, governance and authority in the language of the judiciary). Finally, a summary of the research was presented in both Arabic and English.

KEYWORDS: language, judge, governance, binding, law, application